

LETHRICA

ÅRGANG 14, NR. 28

DE HISTORISKE FORENINGER I LEJRE KOMMUNE

OKTOBER 2019

Denne gang bringer vi første del af en artikel om Osteds historie. Resten af artiklen kommer med i aprilnummeret af Lethrica.

Endvidere indeholder dette nummer en artikel om alléer på vores egn. Der er flere, end man skulle tro.

Og den nyligt præmierede Hallisgårds historie er beskrevet.

Fra Gl. Lejre hører vi om en person kaldet Jeppe på bjerget og om, hvordan jordemoderjobbet har udviklet sig fra den spæde begyndelse.

Artikelserien Lidt molinologi slutter i dette nummer.

Rigtig god fornøjelse
På redaktionens vegne
Thyra Johannesen

I DETTE NUMMER:

<i>Leder</i>	2
<i>Osteds historie</i>	4
<i>Hallisgård</i>	9
<i>Alléer</i>	14
<i>Jeppe på Bjerget</i>	28
<i>En Gjordemoder</i>	33
<i>Lejre Historiske Forening</i>	43
<i>Egnshistorisk Forening for Hvalsø</i>	44
<i>Bramsnæs Lokalhistoriske Forening</i>	45
<i>Fællesarrangementer</i>	46
<i>Lejre Museumsforening</i>	47
<i>Tadre Mølles Venner</i>	48
<i>Aktivitetsplan, ROMU/TMV</i>	51
<i>Lidt molinologi</i>	52
<i>Nyt fra DSI-TM</i>	54
<i>Kommende aktiviteter</i>	56

LØSSALG 25 kr.

LEDER

ÉT ER AT SÆTTE I GANG - DRIFT ER NOGET ANDET

Af Bent Gottfredsen

Ved kommunesammenlægningen i 2007 opstod et stort behov for at skabe en følelse af fælles identitet blandt borgerne i de tre gamle kom-

Sognekortbord i Kisserup

muner Hvalsø, Lejre og Bramsnæs. Mange initiativer blev taget. En arbejdsgruppe fra de historiske foreninger ydede også et bidrag. Vi lavede "sognekortborde" og satte dem op med alle behørig tilladelser og hensyn ved alle den nye kommunes 17 kirker - som en gave til kommunen. Årene er gået. Kortbordene holder godt. Vi har måttet udskifte et par borde på grund af hærværk og nogle få pæle på grund af råd, men arbejdsgruppen ældes. Vi er derfor meget glade for, at kommunen nu har påtaget sig det fremtidige vedligehold.

En anden arbejdsgruppe – Goderne - bestående af folk fra de historiske foreninger og naturfredningsforeningens lokalafdelinger i Roskilde, Lejre, Solrød og Greve - skabte det store stisystem, Gudernes Stræde. Hvor stierne går gennem privatejede arealer, var der behov for skriftlige aftaler med lodsejerne. Her fik vi kommunerne ind med det samme, idet vi fik forhandlet skriftlige aftaler med 10

års løbetid mellem kommunerne og lodsejerne, hvor kommunerne påtog sig vedligehold og eventuel oprydning i tilfælde af problemer ved stiernes benyttelse.

10 år er gået. Arbejdsgruppen har stået for tilsyn og opsætning af nyt logo på alle de mange fortælle- og vejviserpæle samt for udskiftning/genopsætning af enkelte pæle og skilte samt for trykning og distribuering af turfoldere. Goderne er også ældet, men deltager i genforhandlingerne med lodsejerne, hvorefter kommunerne også her tager over til vores store glæde.

For de mange frivillige ildsjæle, der har deltaget i projekterne, er det en stor tilfredsstillelse, at det offentlige tager over. Ildsjæle kan sætte meget i gang, men den langsigtede drift kræver en anden struktur. Stor tak til kommunerne, som har fået overdraget alt nødvendigt materiale.

Fortællepæl i Vester Såby

En del læsere af dette blad vil sandsynligvis være medlemmer af flere af foreningerne og vil derfor modtage mere end ét eksemplar af bladet.

Det er meget kompliceret administrativt at ændre på dette forhold.

I stedet opfordrer redaktionsudvalget til, at man forærer de ekstra kopier til venner og bekendte.

Det kan være med til at stimulere interessen for vores lokalhistorie.

OSTEDS HISTORIE 1719-2019

Af Erik Rasmussen

Forhistorie

Osted!- Kan der skrives historie om den landsby? Der findes ingen historiske mindesmærker. Der var engang nogle gravhøje, som er slettet. Der er fundet lidt betalingsguld nordøst for Osted og en stor sølvskat på 7 kg. Mannerupskatten er en sølvskat fra ældre germansk jernalder (400-500 e.Kr.) fundet i 2012 nær landsbyen Mannerup syd for Osted. Sølvet var klippet i stykker og var brugt som betalingssølv. Disse fund fortæller ikke noget om Osted i fortiden, eller hvordan og hvornår byen er opstået. Kirken blev bygget i midten af 1100-tallet, så Osted må have været en stor landsby dengang. Har Osted by ingen kulturskatte, så har byen måske et andet karakteristika?

Første gang Osted bliver nævnt i de skriftlige kilder, var, da Jakob Sune-søn i 1248 gav Osted by til Roskilde Domkapitel. (1) I 1370 bliver Osted indskrevet i bispens jordebog

”Ostadhæ”. Osted er ikke nævnt i de middelalderlige fortegnelser over ti-ender, men fra andre breve vides, at tienden gik til Skt. Laurentii Kapel. Kapellet var en tilbygning til Vor Frue Kapel, Roskilde. Det eksisterer ikke mere. (2)

Tiden under Vibygård

Fra 1719 var Osted landsby underlagt Vibygård gods. Den sidste gård blev frikøbt fra hoveri i 1870. I hoveriperioden har bønderne betalt landgilde (naturalier) og udført hoveri (arbejdsdage) på Vibygård gods.

Vibygård gods ligger i Gl. Viby og har fra 1300-tallet til midten af 1600-tallet tilhørt den sjællandske adelslægt Sparre. (3) Fra 1708 - 1719 ejede Kong Frederik IV Vibygård. Der har været mange ejerskifter, og gården har ofte været på tvangsauktion. En af de slægter, der har siddet længst på godset, er familien Qvistgaard. De sad der i 3 generationer fra 1758-1827. Nu ligger de begravet på Syv kirkegård.

I begyndelsen af 1700-tallet var der ingen øvre grænse for antallet af hoveridage; men op gennem århundredet bliver der indført nye og stram-

me regler for hoveri. Nu måtte en bonde højst udføre 144 hoveridage. På Vibygård blev der bygget et specielt arkivskab. (4) Her lå fæstebrevene (5) og nogle specielle papbrikker, som blev udleveret til bonden for hver arbejdsdag. På den måde kunne man holde styr på arbejdsdagene. Skabet er det eneste af den type, der er tilbage fra 1700-tallet. Bonden skulle også betale tiende til Osted kirke, der var ejet af Ledreborg gods. Hvert tiende neg blev lagt i en bunke for sig. 1/3 gik til sognepræsten og 2/3 til kirkens ejer.

Ryttergods i en kort periode

Vibygård var krongods fra 1717 - 19 og var da udlagt som ryttergods. Det vil sige, at bønderne på godset hovesageligt skulle sørge for forplejning af et antal ryttersoldater og deres heste. Da godset blev solgt til en privatmand i 1719, blev det de regler for udskrivning af soldater, der gjaldt for alle godser, der blev taget i anvendelse.

Godsejeren eller fæstebonden udpegede de unge, der skulle være soldat. Byboerne var fritaget for soldatertjeneste. Det var ofte de mest dovne, der blev udtaget. De kunne bedst

undværes i landbruget, og så trængte de til træning. Soldatertjenesten blev også brugt som en disciplinærstraf, hvis ikke en ung mand ville tage fæste på den gård eller ægte den pige, som godsejeren havde udset til ham, kunne godsejeren true med militærtjeneste på op til 8 år.

Træningen foregik søndag eftermiddag efter kirketid. På ugens eneste hviledag måtte landsoldaten under hug og skældsord eksercere på kirkepladsen. Den lå mellem kirken og gadekæret.

Mange unge forsøgte at stikke af fra godserne for at undgå at blive udskrevet til soldat eller for at finde bedre vilkår. For at forhindre det blev stavnsbåndet indført i 1733. Unge mellem 14 og 36 år måtte ikke forlade deres landsby uden tilladelse fra godsejeren.

Landboreformernes virkning i Osted

I 1788 kom landboreformerne. De tre vigtigste love var: Stavnsbåndets ophævelse, udskiftningen af gårde og mulighed for at købe sin gård fri af hoveri. I Osted gik der 5 år, inden udskiftningen begyndte i 1793. Gårdenes marker, der før var spredt ud

En historisk sten

over hele landsbyens dyrkede areal, skulle opdeles i blokke, således at hver gård fik jorden samlet omkring sig, og nogle gårde måtte derfor flytte ud fra den gamle landsby.

Mange bønder var utålmodige over den lange ventetid, for de ville ikke køre møg ud på deres fællesmarker, hvis de senere fik en anden blok. I efteråret 1793 kom endelig den dag, hvor der skulle trækkes lod om de forskellige blokke, som landmåleren havde målt op. Det blev her afgjort, hvilke gårde der skulle flytte ud fra den gamle landsby. De bønder, der havde vedligeholdt deres gårde, blev meget kede af det, hvis den skulle ri-

ves ned. En mand sendte sin søn i stedet for, men da sønnen kom hjem, kunne han på lang afstand se på sønnen, at de skulle flytte. Så sagde han: ”Jeg går op og hænger mig”. Heldigvis gjorde han ikke alvor af truslen. Gårdene Ryttergården, Margrethesminde og Ejlekærgård var heldige og fik lov at blive liggende, da de fik en blok, der lå lige op til gården. Andre gårde som Lysholm, Ostedgården, Langagergård, Møllegården, Nordgården og Lykkesholm skulle rives ned og bygges op ude på deres nye jordlodder. Selvom alle hjalp hinanden, var det et stort arbejde. De havde kun en hugger (tømrer) til at hjælpe.

Indsiddere (6) fik deres små jordstrimler fjernt fra deres huse ude på den ny hovedvej. Jordstrimlerne var så små, at indsidderne var nødt til at søge ekstra arbejde på gårdene. Først i løbet af 1800-tallet fik de samlet jordlodderne til 4-5 ha. Disse husmandssteder lå langs hovedvejen og kom til at hedde Ny Osted.

Mens udflytningen stort set var afsluttet i 1810, tog det længere tid at opnå selveje. Selvom staten oprettede banker og sparekasser, hvor bønderne kunne låne penge, så tog det lang tid at skaffe pengene. De sidste gårde,

der blev frikøbt, var Nordengården i 1857 og Lykkesholm i 1870.

Englænderne 1807

I begyndelsen af 1800-tallet var det dårlige tider for landbruget. Dertil kom, at Osted blev besat den 30. august 1807 af et engelsk regiment bestående af 1100 mand og 48 heste. Soldaterne spiste alt, hvad der var i fadeburene, og hestene åd alt korn og græs, der var på markerne. Da de rejste den 23. september, lovede de at betale erstatning, men bønderne fik aldrig nogen erstatning, hverken af englænderne eller af den danske stat.

Mange enkeltskæbner knytter sig til besættelsen. En engelsk soldat befamlede en dag en pige i køkkenet. Det så moderen, og hun hakkede en spade, som tilfældigvis stod ved hendes hånd, i hovedet på soldaten, der faldt død om på stedet. Der blev meget postyr og larm. De menige soldater ville skyde moderen, men inden det kom så vidt, kom den øverste general tilstede, og da han havde hørt, hvad der var hændt, sagde han:” Han ligger, som han har ret. Begrav ham i et hjørne af Osted kirkegård”. Og der ligger han endnu.(7)

Det var dog ikke alle piger, der havde

en så konsekvent moder. En pige i Osted blev gravid, og selvom soldaten havde lovet hende at tage hende med til England, så skete det ikke. Hun fik aldrig lov til at komme ombord på et af deres krigsskibe, så hun måtte gå tilbage til Osted. Her fødte hun et dødfødt barn, men hendes liv var ødelagt. Resten af livet gik hun rundt til 6-7 flinke koner, som var villige til at give hende lidt mad og husly. Hvis de gav frisk kaffe, fik værterne en sladderhistorie om de andre i byen. Fik hun opvarmet kaffe, vankede der ingen historie.

England angreb i august 1807 Danmark. De landsatte tropper nord for København, og den 21. august var København helt omringet. Byen ville have svært ved at forsvare sig selv ret længe. Det danske landeværn blev derfor samlet ved Køge for at undersøtte København. Blandt de danske enheder var unge mænd fra Osted, der var blevet udtaget til soldat. Men de danske landeværnssoldater var dårligt udrustede, og da de kamptrænede engelske soldater begyndte at skyde, sprang de danske bondsoldater ud af træskoene og flygtede ind i Lellinge skov. Her sad en ung mand oppe i et træ i to dage, inden han begyndte at gå hjem til Osted. Han var

godt sulten, da han kom hjem, for han havde også smidt madpakken, da han flygtede. (8)

Ny Osted

Ny Osted er et navn, der ikke bliver brugt ret meget mere, fordi de nye parcelhuskvarterer er kommet til senere. Da Hovedvejen blev ført igennem i 1792 forbi Osteds gamle bydel, var kroen den første, som flyttede fra bymidten til Hovedvejen. Indsidderne fik ved udskiftningen tildelt jordstrimler langs Hovedvejen. Op gennem 1800-tallet blev jordstrimlerne lagt sammen til husmandssteder på 5-6 ha. I slutningen af 1800-tallet kom der mere og mere industri. Det første savværk blev oprettet af en tømrer i 1880, og bygningerne ligger stadig ved Hovedvejen i Ny Osted, men de sidste to generationer har Dansk Plastmontering overtaget bygningerne. Ved siden af savværket var der et gartneri, som i 1966 blev solgt til et autoværksted. Autoværkstedet blev bygget ved selvbyg. Det var meget almindeligt i 60-erne, at grundejeren selv byggede huset. I 2010 blev værkstedet revet ned til fordel for Netto.

I takt med at bilindustrien udviklede sig, blev der etableret flere og flere

mekanikerværksteder, autoforhandlere og benzinstationer. I begyndelsen var der benzintank ved købmanden, men efterhånden kom der tankstationer med købmandsvarer. I dag består bebyggelsen langs Hovedvejen af en blanding af beboelse, forretninger og værksteder.

Noter

1. *Det ordnede fællesskab af præster ved en domkirke*. Wikipedia.
2. *Karl Frandsens, Ousager, kladdebøger*.
3. *Ejere af Vibygård*. Wikipedia.
4. *Arkivskabet kan ses på Nationalmuseet, København*.
5. *Et fæstebrev var den skriftlige kontrakt mellem godsejeren og fæstebonden. Heri overdrog godsejeren brugsretten af en gård eller af et hus til en fæster*. danmarkshistorien.dk
6. *En indsidder (også kaldet inderste) er en historisk betegnelse for en person, som var i tjeneste hos en gårdmand eller husmand og lejede et – ikke selvstændigt – hus af ham*. Wikipedia, den frie encyklopædi.
7. *Anders Hansen Rosendal's Erindringer fra Osted Lejre Egnen side 9*.
8. *"En snes præster og to præstegårde"*, side 59. Torsten Dam-Jensen.

Resten af artiklen bringes i aprilnummeret af Lethrica.

HALLISGÅRD

Af Olav Sejerøe

Hvert år vælger de historiske foreninger i Lejre et hus eller en gård, som får årets bygningspræmie. I år blev bygningspræmien tildelt Hanne og Finn Eliassen for deres store og mangeårige indsats med restaurering og vedligeholdelse af den fredede

gård Hallisgård i Kornerup.

Hallisgård var oprindeligt en fæstegård under Kornerupgård. Senere kom den med Kornerupgård til Ledreborg. I 1917 køber den daværende fæstebonde Søren Larsen gården til selveje.

Hans søn Søren Klarskov Larsen overtager Hallisgård i 1924, og han driver et alsidigt landbrug med alle slags dyr. Ved hans død i 1974 overtager enken

Ellen Larsen gården. Hun sætter dyrene ud og bortforpagter jorden. Hun ønsker at bevare den smukke gamle ejendom, og derfor får hun den fredet i 1984.

I 1987 sælger hun den gamle ejendom til Hanne og Finn Eliassen. Ejendommen stod, som den var opført 250 år tidligere, og vedligehold og modernisering var ikke det, de tidligere ejere havde gjort mest ud af. Gården var fredet, og det betød, at der var strenge regler for, hvad der måtte gøres, og hvordan det skulle gøres. Det var et stort arbejde at få den forsømte ejendom gjort til en smuk gård og en moderne bolig. Stuehuset var ikke isoleret. De få el-installationer, der var, var ikke tidsvarende, og selv om der var badeværelse med kakkelovn, havde det ikke hverken til- eller afløb for vand. Da gulvtæppet i stuen blev fjernet, var gulvbrædderne rådne. De var flere steder forstærket med opklippede oliedunke, for at stolebenene ikke skulle gå igennem, når man satte sig på stolene. Gulvbrædderne var lagt direkte på de lerstampede gulve, huset oprindeligt var født med.

Det var Finns drøm at få en gård ikke for langt væk fra forældrenes gamle gård i Gevninge. Hanne derimod er

fra byen, og da hun første gang så den gamle "ruin", udbrød hun: "Her kan da ikke bo mennesker". Hannes mor var grædefærdig, da hun så ejendommen. Mormoderen derimod, som selv er fra landet, gik mere op i, at stuehuset havde to skorstene.

Renoveringen af stuehuset tog mere end et år. Bjælke for bjælke og sten for sten blev det hele pillet fra hinanden, rensset, repareret og sat sammen igen. Gulvet er gravet ud, isoleret og lagt på ny. De gamle lofter, døre og træpaneler i panelstuen er bevaret, men alt har været nede og ude, fordi vægge og lofter skulle isoleres. Vinduerne er sat i stand eller skiftet ud med vinduer identiske med de oprindelige. Der er indlagt centralvarme og lavet et nyt køkken. Et problem, som det tog lang tid at løse med fredningsmyndighederne, var at få tilladelse til to badeværelser.

Efter stuehuset blev de tre staldlænger og vognporten sat i stand, og udvendigt ligner Hallisgård igen sig selv fra sin storhedstid i slutningen af 1700-tallet.

Hallisgårds historie.

Fra 1729 til 1766 hedder bonden på

Hallisgård Hans Rasmussen. Han er startet som fæstebonde under Korne-rupgård. I 1745 bliver Korne-rupgård med fæstegårde solgt til Johan Ludvig Holstein på Ledreborg. Holstein er i gang med at samle de 2500 tønder hartkorn, så Ledreborg kan gøres til et grevskab. Hallisgård er nu fæste-gård under Ledreborg.

Fra 1766 til 1801 hedder bonden på Hallisgård Hans Christensen. Han oplever i 1790 Stavnsbåndets ophævelse og i tidsrummet 1781 – 1810 udskift-ningen af landsbyer under Ledreborg.

I 1803 hedder bonden på Hallisgård Poul Pedersen. Han er gift med Hans Christensens enke, som har sønnen Hans Hansen.

Efter Poul Pedersens død i 1818 overtager Hans Hansen, som er søn af Hans Christensen, gården. Han har gården til 1837.

Fra 1837 til 1883 er bonden på Hal-lisgård Lars Christensen. Han ople-ver loven om fæsteafløsning i 1858. Fæstebønderne kunne nu købe deres gårde til selveje. Det betragtes i landbruget som et af de helt store

fremskridt, da fæstebonde kunne blive selvejer. Men fæstebonden på Hallisgård og andre fæstebønder under Ledreborg ønskede ikke at forlade deres kendte, trygge tilværelse. De ønskede ikke blive selvejere og begynde at afdrage lån til en bank. I parken på Ledreborg står der en statue af greve Christian Edzard Moritz Holstein. Den er rejst af taknemmelige bønder, fordi greven "ikke lagde pres på dem for at købe deres gårde" efter lov om fæsteafløsning i 1858. De foretrak åbenbart den mere trygge tilværelse som fæstebønder under Ledreborg.

I 1883 overtager Søren Larsen gården efter sin far Lars Christensen. Han har som en af de første på Roskildeegnen været på højskole. Det var i Vester Skerninge. Han er en dygtig landmand. Han bliver medlem af sognerådet og menighedsrådet. Han bliver gift med Ellen Sofie Hansdatter, og de får 6 børn. De fire er drenge, og de får også mellemnavnet Klarskov – fordi familien oprindelig stammer fra Klarskovgård på Fyn. I 1917 køber Søren Larsen sin fæstegård af Ledreborg. Han er nu selvejer.

I 1924 overtager en af de mellemste drenge Søren Klarskov Larsen gården. Han havde været på Tune Landboskole, og han var ivrig gymnast. Han fik som den første på egnen bil i 1924 og kørte med tre kammerater på ferie til Rhinen. Den tur gjorde stort indtryk på ham, og i mange år efter hang der på væggen i stuen et indrammet kort over Rhinen. Han var passioneret lokalhistoriker. Han skrev om Kornerup og de omliggende byer, om Lejres kroer og skoler og om personer, som han fandt interessante. Han gik meget op i slægtsforskning, især skrev han meget om Klarskovslægten. Han hjalp også andre med slægtsforskning, og han fik en del artikler i lokale aviser. På Lejre Arkiv i Hvalsø er der en del materiale fra Søren Klarskov Larsen. På Hallisgård boede Søren forældre og den ugifte søster Kristine. Man levede meget spartansk og gammeldags. Der var ikke mange møbler i huset, og kun de få stuer, man brugte, blev varmet op.

I 1929 kom Ellen Larsen til Hallisgård som stuepige. Det var almindelig kendt, at Ellen og Søren levede "på polsk", men i 1946 blev Ellen gravid, og så blev de gift. Barnet var desværre dødfødt.

Panelstuen

Ud over at Søren var meget interesseret i historie og slægtsforskning, var han også en dygtig landmand og drev et alsidigt landbrug. Han var medlem af sognerådet, mejeriets bestyrelse og en del andre bestyrelser.

Efter Søren's død i 1974 overtog Ellen gården, og jorden blev forpagtet ud. For at bevare den gamle gård fik Ellen den fredet i 1984.

Ellen solgte den fredede gård til Hanne og Finn Eliassen i 1987.

**Emner til bygningspræmieringen 2020
tilsendes en af de historiske foreninger
og modtages med tak**

NOGET OM ALLÉER

Af Bent Gottfredsen

En allé er en vej, gade eller en bredere "havegang", hvor der på siderne er plantet træer af samme art og alder, nøjagtigt over for hinanden. Vejtræer er derfor ikke alléer.

Alléen kommer fra Frankrig, hvor konge og adel begyndte at indramme partier i parken med alléer og at lade disse fortsætte langt ud i landskabet, både gennem marker og skove, så man rigtig kunne se, at her boede en stor og rig jordbesidder. Når træerne voksede til, fremstod alléerne som markante monumenter i landskabet. Med alléerne kunne man næsten strukturere landskabet.

Aller betyder "at gå" på fransk.

Træerne kunne f. ex. være lind, elm, hestekastanje, seljerøn, ask, løn, akacie eller næsten helt eksotisk som på godset Skjoldenæsholm: rødtjørn.

Hvis vejen er meget bred, taler man om boulevarder. De er, som navnet siger, også af fransk oprindelse. De går tilbage til de store vejgennem-

brud i Paris i 1700-tallet.

Fra Frankrig bredte alléerne sig ud i det øvrige Europa. I Holland og Nordtyskland plantedes mange alléer langs de store veje mellem byerne i de flade landskaber.

De første alléer i Danmark blev anlagt først i 1700-tallet ved kongelige veje, der førte til slotte eller slotshaver. Adelen fulgte meget hurtigt efter med imponerende alléer, der ledte op til herregården.

Skulle det være fint, stynede man træerne, når de nåede en vis højde. Der skulle så stynes igen med regelmæssige mellemrum. Undlader man dette, vil alléen blive sårbar ved beskæringerne. Skulle det være rigtig fint, lod man efter den første styning nogle få grene vokse videre op og stynede så dem en gang til i ret stor højde. Det kaldtes kandelaberstyning, og det viste, at man havde magt over tingene og råd til det. Hertil anvendtes for det meste lind. Den kan tåle den hårde beskæring. Man kunne også vælge træer som f. ex. seljerøn, der voksede mere moderat, og så lade dem passe sig selv. Det var billigere.

Her på egnen plantedes der også alléer. De væsentligste blev plantet på godserne Ledreborg, Åstrup, Krabesholm og Egholm, men også ved kirker og på kirkegårde og i forbindelse med større og finere gårde som fx. skovridergårde plantedes der alléer. Et fint eksempel på en kirkeallé er Præstealléen i Osted. Lind var den foretrukne træsort. Den er god til bier, og så beskytter den mod spøgelse, onde ånder og slanger - navnlig på kirkegårde.

Ledreborg Allé

Ledreborg Allés historie kender vi bedst. Den blev planlagt af den be-

Lauritz de Thurah

rømte arkitekt, hofbygmester Lauritz de Thurah, der også stod for de store byggearbejder på Ledreborg Slot. Den gamle del af alléen drager med sine høje slanke træer næsten beskueren mod slottet og fortæller om lensgrevens sociale position. Alléen er Nordeuropas længste. Måske havde ideen endda været, at den skulle have gået helt til Roskilde. Oprindeligt var alléen 7300 meter. På grund af vejomlægninger må vi i dag nøjes med 5750 meter fra starten ved rondellen mod øst over slottet til Gravhøj Skov mod vest.

Plantningen begyndte i 1747 og fortsattes i de følgende år. Tættest på slottet plantedes lind, men det må have knebet med at skaffe lind nok til det store projekt, for længere mod øst plantedes bl. a. hestekastanje, ask og "andre træer". Senere suppleredes med canadisk poppel og eg. Derfor blev det da også kun tættest på slottet, at der var mulighed for kandela-berstyning, så vi fik den højthvævede typiske barokallé, der er så karakteristisk for Ledreborg.

Med årene fik alléen mange ejere, efterhånden som gårdene solgtes fra godset. For at undgå fældning freddes nogle træer allerede i 1930.

Den gamle allé

Den nye allé

Under den hårde krigsvinter i 1941 var der hårdt brug for brænde. Staten pålagde skovejerne tvangshugst, og man tog stød op. Lensgreve Josef Holstein Ledreborg frygtede med rette for alléen. Det lykkedes ham at

få en frivillig fredning igennem, mod at godset forpligtede sig til tilsyn, vedligehold, fornyelse og forsikring.

Efterhånden kneb det for godset at varetage sine forpligtelser. Alléen

kom til at fremtræde meget uensartet med hensyn til træsorter, alder og sundhedstilstand og med mange huller. Det førte til, at Lejre og Roskilde Kommuner og det daværende Hovedstadsråd gik sammen om en fornyelse af alléen på baggrund af et projekt udarbejdet af landskabsarkitekt Lone van Deurs, som fredningsnævnet havde godkendt. Alt blev ryddet fra den nuværende rondel til Maglebro. Der plantedes i stedet 1200 lind, som kommunerne, der nu er ejere, påtog sig vedligeholdelsen af. For at tvinge lindetræerne hurtigt op plantedes de i "fodposer" af ammetræer,

Ledreborg Allé set fra gravhøjen mod øst

Alléen i landskabet vest for Roskilde. Fotos Ole Malling

Alléen ved Skullerupholm

der siden fældedes. I vejbanen midt i rondellen placeredes et bronzesøm ved arbejdets afslutning den 27. august 1992.

I dag fremtræder alléen meget tiltalende, og man kan begynde at fornemme, hvor vi med årene skal ende. Til gengæld var den totale fældning meget hård ved de biologiske interesser.

I 2008 foreslog Region Sjælland, at store områder op til Ledreborg Allé blev udlagt som interesseområde for grusgravning. Hvis grusgravning var

blevet gennemført, var alléen kommet til at ligge på en ”dæmning” mellem de store udgravninger. Det medførte, at Danmarks Naturfredningsforening støttet af kommunerne rejste en ny fredningssag for alléen og arealerne 400 meter på hver side af denne. Fredningen blev endelig stadfæstet i 2016. Herunder fastsattes også en række plejebestemmelser. Græsset skal slås mellem træerne for at friholde udsigten over landskabet. Hvis et træ går ud, f. ex. på grund af stormfald, alder eller sygdom, skal det genplantes senest fire år efter.

Slangealléen

Hvis alléen efter år 2216 på grund af alder eller sygdom skal udskiftes, kan det - for at bibeholde et harmonisk ydre - foregå etapevis en mindre strækning ad gangen eller om nødvendigt hele alléen på én gang efter fredningsnævnets tilladelse.

På Ledreborg Gods plantedes også andre alléer. Gamle kort viser, at der var store planer, der ikke alle blev gennemført. Der plantedes en del nær selve slottet. Et lille stykke lindeallé plantedes ved Skullerupholm, og den blev endda kandelaberstynet. Flere steder, bl. a. i skovene, plantedes alléer med ask og seljerøn. På Slangeallé plantedes æbletræer. Disse alléer er omfattet af godsfredningen .

Alléer på Åstrup

På Åstrup plantedes alléer midt i 1800-tallet. Traditionen tilskriver dem lensgrevinde Christiane Louise Dannemand. Der plantedes en lindeallé fra slottet op mod landevejen til skoven – Åstrup Allé, som sognerådet med uransagelig visdom siden valgte at kalde Åstrupvej. Syd for slottet plantedes en elmeallé på Åstrupvej, som sognerådet valgte at omdøbe til Åkandevej. På grund af elmesygen lod godset den for en snes år siden erstatte med lindetræer på Åkandevej. Fra parken til Dyrehaven plantedes en kastanjeallé. Alléerne er omfattet af godsfredningen.

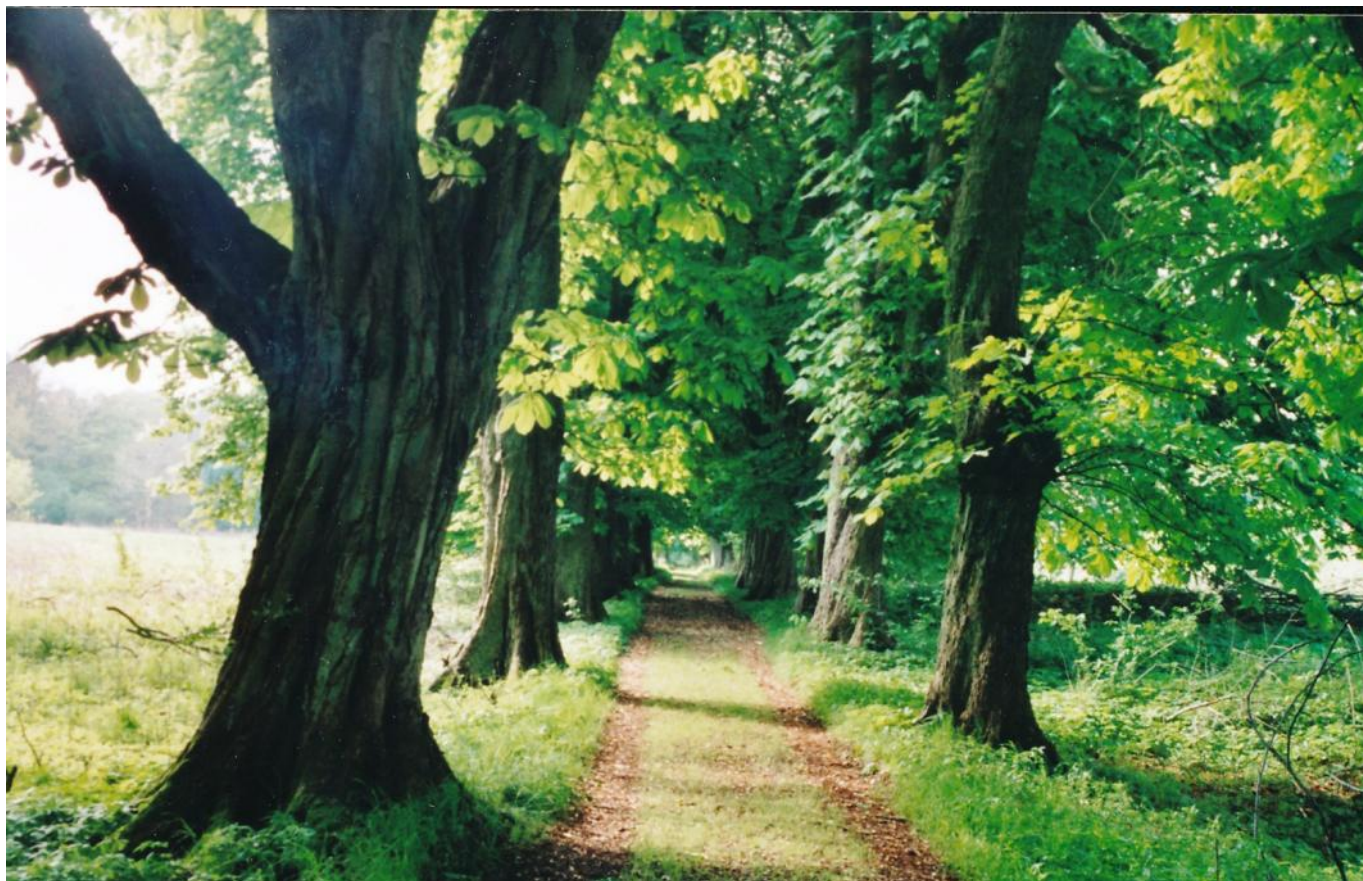

Åstrup Allé på Åstrupvej

Kastanjealléen fremtræder i dag meget romantisk, men den trænger til nogen efterplantning.

Lindealléen blev stynet, men styningen blev ikke vedligeholdet. Det betød, at træerne blev farlige for trafikken, efterhånden som grenene overstyrede styningen voksede sig store. Det endte med, at vejvæsenet af sikkerhedsmæssige årsager fældede to – tre træer om året. For at undgå yderligere fældninger og for at forlænge alléens levetid lod kommunen udarbejde en plejeplan. Den gik ud på en kraftig tilbageskæring af alléen kombineret med en efterplantning. Landbohøjskolen, Egnshistorisk Forening,

Åstrup Gods, Miljøministeriet og Danmarks Naturfredningsforening blev hørt. Naturfredningsforeningen havde ingen bemærkninger, de øvrige anbefalede. Herefter godkendte fredningsnævnet plejeplanen. Beskæringen blev foretaget, men så brød en sand pressehetz ud imod kommunen i et distriktsblad. Der var slet ingen grænsen for, hvor galt det ville gå. Kommunens eneste faglige medarbejder på området var i mellemtiden blevet headhuntet til Naturstyrelsen, så den havde svært ved at tage til genmæle. Statsskovrideren roste projektet. ”Sådan gør jeg også”. Siden er der ikke blevet fældet træer, og i dag

Kastanjealléen

Holtens buste ved gadekæret i Sæby

kan alle vist se, at projektet var rigtigt. Desværre blev efterplantningen ikke foretaget. Herom ligger der nu en ansøgning hos Nationalpark Skjoldungernes Land, i øvrigt sammen med en ansøgning om genplantning af tidligere alléer tilladt af fredningsnævnet.

Krabbesholm

Krabbesholm ejedes fra 1810 til 1850 af Nicolaj Abraham Holten. Han var bl. a. som direktør for Øresundstolden meget velhavende. Han var også en fremskridtets mand, der satsede på undervisning, oplysning og bedre forhold for godsets folk. I 1820'erne

Krabbesholmvej. Den nye lindeallé

Krabbesholmvej. Den gamle kastanjeallé

Holtensmindevej med den flotte kastanjeallé

lod han opføre husmandsrækken Holtensminde. Den var med sine gode og store boliger helt enestående for samtiden. Holten var også en rigtig ”træmand”. Han etablerede en planteskole. Han arbejdede med stor entusiasme på at få bønderne til at dyrke frugttræer, som han støttede økonomisk. Han plantede Krabbesholm Skov, og han plantede alléer. Ved Sæby gadekær findes en meget fin buste af ham.

Fra godset udgår alléer mod øst, syd og vest. På Krabbesholmvej står den ældste kastanjeallé ned mod Gershøj.

Den har tidligere været noget længere, og en vis beskæring har fundet sted. Den kan godt gå tilbage til Holtens tid.

På Holtensmindevej findes en kastanjeallé plantet kort efter 1930 ned mod skoven og husmandsrækken. Tidligere var der hæk af hybenroser langs vejen. De gav om vinteren anledning til dannelse af snedriver. Snefoged Christian Larsen fik da daværende godsejer kammerherre Niels Joachim Christian Gregers Juel med på at lade hækkene udskifte med en allé af kastanjetræer. Den passes

Trehøjevej med de sidste gamle seljerøn

pænt og omhyggeligt med beskæring og efterplantninger.

På Krabbesholmvej fra Røde Smedje på hjørnet af Elverdamsvej til godset står i dag en flot lindeallé. Den blev plantet først i 1990'erne til afløsning af en gammel elmeallé, som elmesygen havde taget livet af. Godsets skytte og skovfoged Kaj Rasmussen fik en pris for arbejdet hermed.

Egholm

På Egholm byggede Wolfgang Haffner midt i 1800-tallet den nuværende hovedbygning. På vejen udenfor lod han plante korte lindealléer, der blev opstammede. Træerne er endnu

i dag i rimelig god stand.

Ind til hovedbygningen plantedes en kastanjeallé. Det meste af den findes endnu, og den indgår som omgivelser i bygningsfredningen.

Ved siden af kastanjealléen plantedes efter 1925 en lindeallé.

På den bugtede Trehøjevej plantedes alléer af seljerøn med islæt af hestekastanje. Heraf findes kun ret få træer tilbage, og de er i dårlig stand. Godset så gerne en nyplantning, men kommunens vejvæsen er ikke glade for en nyplantning på den smalle og snoede vej. Det ville ellers kunne blive flot.

På Egholmvej plantedes også en allé

Egholm indkørslen

op til Biltris. Da denne i 1980'erne begyndte at gå til, gjorde daværende godsejer Alex Christiani en stor ind-

Egholmvej. Den gamle lindeallé er overgroet med vedbend

sats med efterplantning, men det blev op ad bakke på grund af vejsaltning og tørke. For indsatsen blev han prisbelønnet af Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur i Bramsnæs. Efter godsejer Ole Falcks køb af godset i 1989 plantedes systematisk en ny allé af lind. Herfor blev han i år 2000 tildelt årets pris af Danmarks Naturfredningsforenings Lokalkomite for Bramsnæs. Alléen fremtræder allerede smukt i landskabet i dag.

Præstealléen i Osted

Alléen bestod oprindeligt af skovelm. Den vides at eksistere midt i 1800-tallet.

Præstealléen

Der blev foretaget nyplantninger i den, efter at præstegårdens brand i 1879 ødelagde flere træer. I 1919 bestod alléen af 18 træer. Da den blev fredet i 1944, var der otte træer tilbage. I 1995 måtte de sidste træer fældes på grund af elmesygen.

I 1998 genplantes alléen med to gange 30 lindetræer, nu fra kirkegården og ned til hovedvejen. Samtidigt gøres stien bredere. Over 50 enkeltpersoner og firmaer bidrog til projektet sammen med amtet, kommunen, menighedsrådet og Bondeskovgård. På bylaugets informationsskilt nævnes de alle ved navn.

Når alléer bliver gamle

Alléer lever ikke evigt. Tværtimod er mange af de oprindelige allétræer nu ved at være udtjente. Hvad gør man så? Her er meningene så delte og så kompromisløse, at synspunkterne nærmer sig det næsten religiøse.

Der er dem med den rene lære. De tager kun landskabelige hensyn. Lad os kalde dem fundamentalisterne. De har et helt enkelt svar: Fæld alléen, når den bliver så elendig, at vi ikke kan holde ud at se på den, og plant en ny. Det svar er direkte afledt af definitionen på en allé - ensartetheden

skal prioriteres. Hård beskæring for at forlænge de gamle træers levetid og efterplantning er derfor dødssynder.

Så er der pragmatikerne. De anerkender, at der med årene også kommer til at knytte sig kultur- og naturhistoriske interesser til alléerne. Kulturhistorisk er det af værdi at kunne sige: ”Dette er den allé, som komtessen lod plante”. På det naturhistoriske område er gamle allétræer meget vigtige levesteder i et rationelt drevet landskab for en artsrig insektfauna, en ofte unik lav- og mosflora og meget vigtige for hulrugende fugle og ikke mindst flagermus – herunder flere rødlistede arter. Alléerne fungerer også med deres længde som spredningskorridorer for flora og fauna. Pragmatikeren ønsker kontinuitet og er derfor tilhænger af beskæring og efterplantning, og skal der endelig nyplantes systematisk, bør det ske med års mellemrum og i etaper.

Ved alléfredninger af i dag er det pragmatikerens synspunkt, der fastsættes, men ikke alle alléer er fredede. Derfor har man for nogle få år siden f. ex. i Roskilde og i Sorø kunnet

opleve, at fundamentalisterne har fået gennemført større samlede fældninger og nyplantninger.

I Tyskland har man navnlig i det tidligere DDR, hvor udviklingen ikke gik så stærkt, bevaret nogle af Europas betydeligste allésystemer. De er i dag vigtige turist- og udflugtsveje. Den overordnede Deutsche Alléenstrasse strækker sig 2900 km fra nord til syd – fra Rügen til Konstanz ved Bodensee med flere alternative forløb undervejs. Den tyske holdning er konsekvent. Man beskærer, så de gamle stammer kan stå længst muligt, og man efterplanter systematisk, naturligvis med den rigtige træsort og gerne med så store træer som muligt. Man sikrer kontinuiteten. Til gengæld må man så leve med, at man får alléer, der ikke lever op til det ideelle krav om ens alder og størrelse.

Kilder:

Fredningskendelser på Ledreborg Allé og personlige meddelelser, bl.a. fra Jørgen W. Larsen, Gershøj og Rikke Falck, Egholm.

DER VAR ENGANG I GL. LEJRE . . .

. . . JEPPE PÅ BJERGET

Af Vivian Møller

Nej, det er ikke Holbergs *Jeppe på Bjerget*, men en gårdmand Jens Hansen på Hestbjerggård (Lejre Museum), som havde visse ligheder med *Jeppe på Bjerget*.

I Lethrica oktober 2011 nævnte Hans Jørgen Lych Larsen ham i artiklen *Hestbjerggård – en udstilling og dens udfordringer*. Ved sæsonåbningen af Gl. Kongsgård den 2. juni i år blev der

Fra sæsonåbningen. Fra venstre Hans Jørgen Lych Larsen som karlen Peder, Tommy Olesen som den fordrukne Jens Hansen og Inge Olsen som hans kone. Foto Kurt Bierbum

vist et lille skuespil over en bestemt episode i Jens Hansen liv, nemlig da han gik for vidt og slog sin kone og deres nyfødte barn.

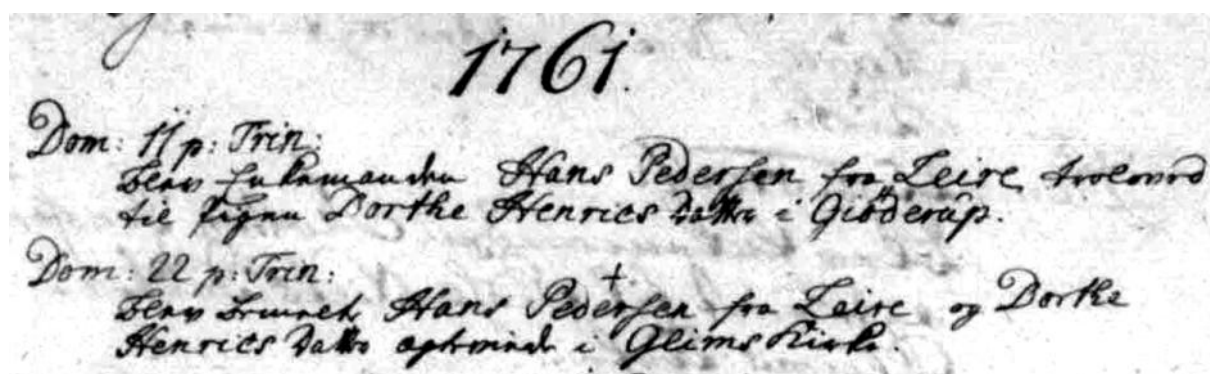
Men lad os se nærmere på denne Jens Hansen.

Hans far var Hans Pedersen, født ca. 1707 i Allerslev. Vi kender ikke det eksakte årstal, da der først er kirkebøger fra 1800. De tidligere brændte desværre sammen med Osted Præstegård. Fra 1814 førtes både en hovebog, som lå hos præsten, og en kontrabog, som lå hos degnen. Kirkebogen fra 1800 - 1814 må derfor have ligget hos degnen.

Hans Pedersen fæstede i 1739 Hestbjerggård, men fik dog først fæstebrev den 18. december 1756. Men han havde kvitteringsbog, hvor diverse skatter blev indført.

Hans Pedersen giftede sig med Ellen Andersdatter, sandsynligvis den forrige fæster Anders Larsens datter.

Hvor mange og hvilke børn de fik, ved vi ikke, da der som nævnt ikke fandtes kirkebog. Men fra en synsforretning af Lederborgs gårde i 1755

Vielse 1761. Uddrag af Glim sogns kirkebog

ved vi, at de havde 3 sønner: Niels 11 år, Jens 6 år og Anders 3 år. Det betyder ikke, at de ikke havde døtre, men desværre interesserede man sig ikke for pigebørn. De tæller simpelthen ikke med i en opgørelse over, hvad de havde af børn. Man regnede kun med drenge! De kan også have haft flere sønner, som så bare er døde inden 1755. Drengbørn kan vi følge i lægdsrullerne, pigebørn opdager vi først den dag, de bliver gift, og hvis der er kirkebog. Derfor er det svært at følge folk fra før kirkebøgerne.

Vi ved dog, at de fik endnu en søn, da der i lægdsrullen i 1757 bliver indført en Hans. Men både han og sønnen Jens er døde før 1763-67.

Om sønnen Anders Hansen ved vi, at han fæstede gården matr. 8 af Helvigsmagle og giftede sig med Karen Rasmusdatter, som var datter af gårdmand i Assers Gårde Rasmus Hansen og Anne Margrethe Larsdatter.

Vi ved dog også, at Hans og Ellen

havde en datter, Kirsten Hansdatter, som blev gift med gårdmand Ole Larsen på Mysselhøjgård i Gl. Lejre.

Ellen Andersdatter døde, og Hans Pedersen giftede sig 18. oktober 1761 i Glim kirke (her er der kirkebøger tilbage til 1745) med Dorthe Henriksdatter. Hun var født ca. 1731 og datter af gårdmand på Thorsminde, matr. 13a af Gøderup, Henric Nielsen og hustru Karen Stephansdatter.

På dette tidspunkt havde Ledreborg udarbejdet noget, der hed *Døbe Attester for Ledreborg Grevskab unge Mandskab*. Så ved hjælp af denne, lægdsruller og folketællinger, som kommer fra 1787, er der nu mulighed for at få et nærmere billede af deres børn.

Sønnen Peder Hansen, født 1762, blev i 1789 gift med Anne Larsdatter, enke efter gårdmand på Lynghøjgård, matr. 4 af Svogerslev Simon Andreasen.

Sønnen Jens Hansen vender vi tilbage til.

Sønnen Christen Hansen, født 1766, blev gift 1796 med Karen Larsdatter, enke efter gårdmand på matr. 6 af Rorup Niels Mortensen. Fra 1807 til sin død i 1810 var han husmand i Gl. Lejre.

Datteren Ellen Hansdatter, født ca. 1769, gift før 1799 med gårdmand på Aunstrupgården i Kirke Hvalsø sogn Niels Larsen.

Datteren Karen Hansdatter, født ca. 1773, blev gift ca. 1795 med gårdmand på Fredshøj, matr. 6 af Gl. Lejre, Jacob Jensen. Han var søn af gårdmand samme sted Jens Christensen og hustru Anne Kirstine Pedersdatter.

Hans Pedersen døde i 1782, og 24. december 1782 blev der oprettet *En Fæste Forsikring for Gaardmand Hans Pedersens Enkes Børn i Leire*. Heri stod, at enken Dorthe Henricsdatter selv måtte udvælge, hvem af hendes børn der skulle overtage fæstet efter hende. Med da børnene på det tidspunkt var mellem 9 og 20 år, sad hun som fæster, og hun giftede sig ikke igen.

Efterhånden giftede to af sønnerne og de to døtre sig til gårde. Tilbage

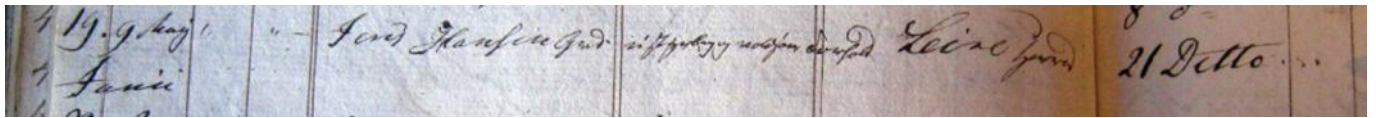
var nu kun Jens. Og om han var interesseret i at overtage gården er et spørgsmål. Og det med at blive gift havde han ikke travlt med. Så modern måtte træde til, og han blev som 36-årig gift i Lyndby kirke 8. november 1799 med sin 17-årige kusine Else Marie Nielsdatter. Hun var datter af gårdmand på Langbakkegård i Lyndby Niels Henriksen, Dorthes broder, og Sidsel Pedersdatter.

Jens havde på det tidspunkt bestyret gården for sin mor i nogle år, inden han overtog fæstet, da han giftede sig.

Om ægteskabet var lykkeligt, er et spørgsmål. Hans mor døde november 1811, og om det var før eller efter, han begyndte at drikke, ved vi ikke, blot at han i 1814 blev umyndiggjort på grund af drikkfældighed. Efter sigende var han meget voldelig og ikke til at omgås, når han havde drukket. Noget der især gik ud over hans kone.

På et næsten hvilket som helst andet gods ville han blive afsat gården. Men det gjorde man ikke på Ledreborg og slet ikke, når der var børn, så forsøgte man at hjælpe.

I 1814 havde de fået 7 børn, hvoraf en var død, resten var i alderen 1 til

Uddrag af Roskilde Byfogeds attestprotokol

14 år.

Jens Hansen fik skiftende værger, men de holdt ikke så længe. Når Jens var fuld og voldelig, sendte man bud efter værger, der så kom og bankede ham. Det endte med, at det blev forpagter Thomsen på Ledreborg, der blev hans formynder.

Men den 9. maj 1820 gik det helt galt. Den 6. maj havde Else Marie født deres 10. barn, sønnen Henrik, og hun lå i barselssengen, da Jens kom ind og slog hende og barnet med en ølflaske. Hun forlod sengen og løb ud og råbte om hjælp.

Overfor, på Mysselhøjgård, boede sognefogeden, og han kom til, og der blev på stedet nedsat en politiret, hvor der blev foretaget forhør af forskellige personer.

Den første, der blev forhørt, var jor-demoderen Inger Lars Olsens, som forklarede: "at Jens Hansen saa at sige uafbrudt har gaaet beskienket og drukken og opført sig saa ustyrlig at det har været umuelig at bringe ham til Rolighed og i særdeleshed har hans Kone maatte lide derudi, idet at han tog en Flaske Øll og

slog over Konen og Barnet i Sengen og i Søndags Aften gik det saa vidt at Konen maatte forlade Sengen for at kalde Folk tilstæde og til Hielp. Hun saae Følgerne deraf og som meget snart kunde havt en skadelig Indflydelse saa vel paa Barselkonden som paa Barnet".

Den næste var madame Brehmer, som forklarede: "hun havde kun erfaret Jens Hansens Forhold i disse Dage, kun i Gaar Formiddag da hun ikke oftere i disse Dage har været her i Gaarden, men det er almindelig Bekiendt at hans Forhold er saa ustyrlig at det endog er forbunden med Fare at omgaaes eller være i Huus med ham".

Dernæst fremstod karlen Peder Pedersen: "havde hørt at Jens Hansen formedelst denne hans Drukkenskab har været uskikket til at drive hans Jordbrug. I øvrigt forklarer han at Jens Hansen i saadan beskienken Tilstand omgaaes ofte uforsigtig med Ild og Lys, der altsaa er forbunden med Fare. Jens Hansen er i øvrigt ingenlunde nogen paapassende Mand da han sielden kommer til hans Kreaturer om Dagen, men som oftest udretter han dog Affodringen om Aftenen".

Datteren Dorthé på 20 år "*forsikrede at hendes Faders Forhold naar han er beskikænket, er utaalelig især for hendes Moder og dette hans Forhold er og forbunden med Frygt og Fare for hvem der skal omgaaes ham. I øvrigt mener hun det samme som de to første*".

Jens Hansens kone Else Marie "*beklagede vemodig at hendes Mands Opførsel var saaledes at hun var i bestandig Frygt for hendes Liv og Helbred da han endog har søgt at overfalde hende med Vaaben i Særdeleshed med Kniv og en Gang med en Øxe*".

Og hvad havde Jens Hansen så at sige til det? "*Han nægtede ikke det af Vidnerne forklarede, og han veed ikke hvad der bragte ham til at overslaae hans Kone og nyfødte Barn med Øll, men han formoder at hans Kone maa have talt ham et Ord imod*".

Dommeren anså at Jens Hansen burde tages i forvaring og indsættes i arresten i Roskilde.

Han blev således indsat i arresten samme dag for "*ustyrlig og voldsom forhold*". Han blev løsladt igen den 21. maj uden videre tiltale.

Om han så er faldet til ro, er spørgsmålet. Men der bliver i hvert fald ikke flere sager med ham.

Jens Hansen døde i 1845, 82 år gam-

mel. Så mange års druk og røg har ikke skadet helbredet. Hans kone Else Marie døde to år før, i 1843, 61 år gammel. Sikkert nedslidt efter at have været gift med en mand som Jens Hansen.

6 af de 11 børn overlevede forældrene. De resterende 5 døde, inden de fyldte 17 år, deriblandt ovennævnte søn Henrik. Men hvad blev der så af de resterende børn.

Datteren Stine, født 1805, blev gift med gårdmand, matr. 10 af Højby, Hans Olsen.

Datteren Karen, født 1811, blev gift med gårdmand, matr. 12 af Herslev, Niels Christensen.

Datteren Dorthé, som vi mødte i forhøret, døde 1834. Hun var gift med smeden i Gl. Lejre Jens Jørgensen.

Mht. de tre sønner, som overlevede forældrene, ja, så møder vi dem i en politiprotokol, men derom i næste nummer af Lethrica.

Kilder:

Kirkebøger, lægdsruller, skifter og folketællinger. Arkivalieronline.

Fæstebreve. Ledreborg gods.

Ledreborg Birks politiprotokol og Roskilde Byfogeds arrestprotokol. Begge Rigsarkivet i København.

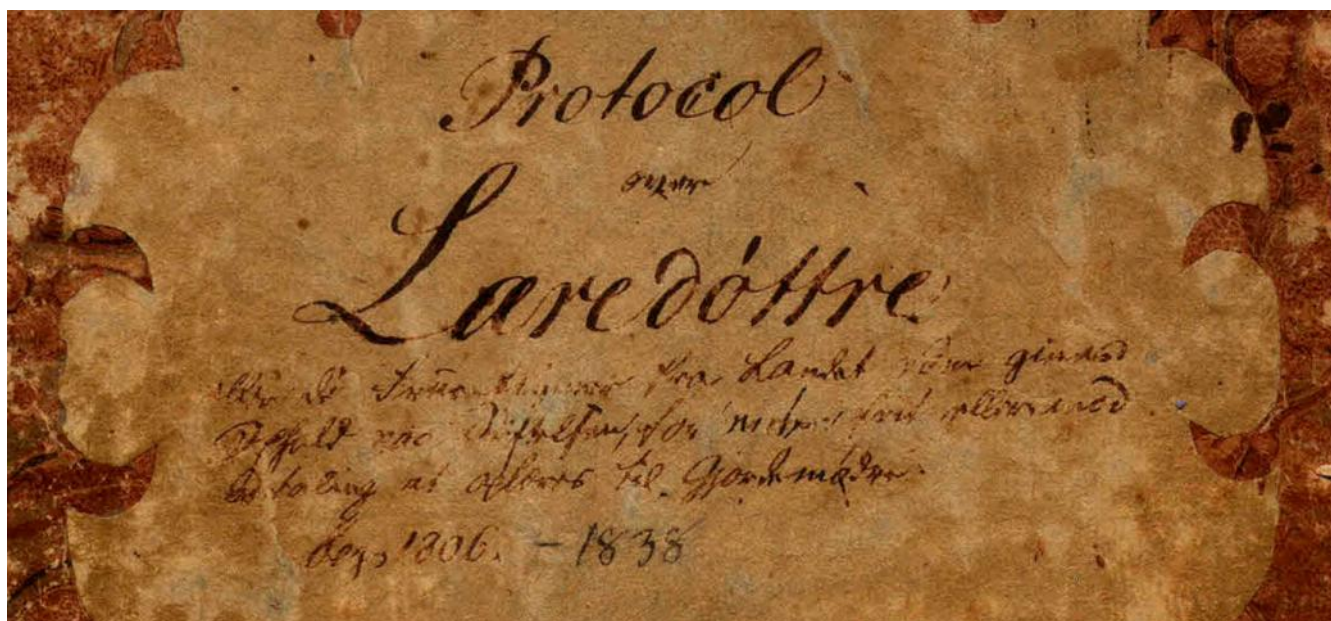
... EN GJORDEMODER

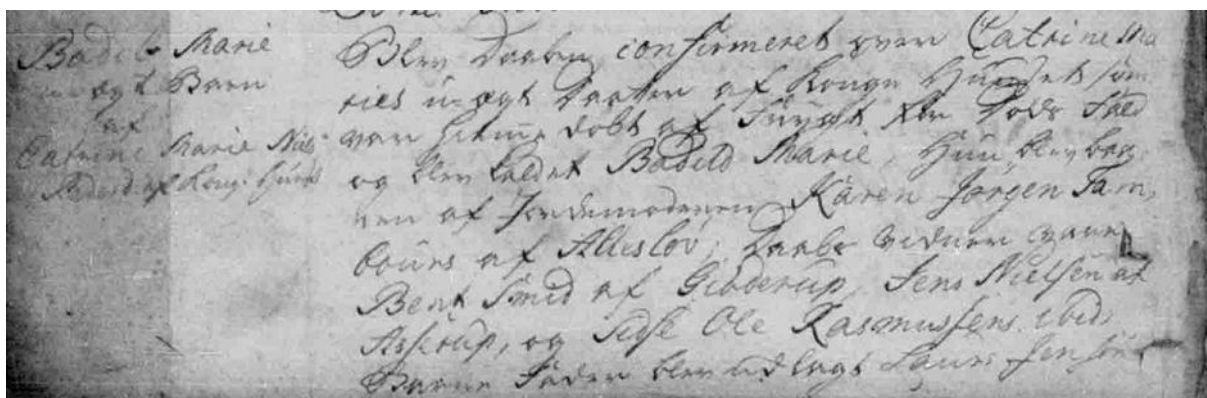
Af Eva Nielsen

Op gennem tiderne har der været kvinder, som har lært sig at være gode fødselshjælpere, jordemødre (gjordemødre), dvs. dem, der greb barnet fra jorden, når det var født. Allerede fra 1539 kender man til uddannelse af disse jordemødre, men en egentlig uddannelse var der dog ikke tale om. Det handlede mere om, hvordan man skulle trøste og fremsige bønner. Mange børn og mødre døde under fødslerne, og man indså nødvendigheden af en egentlig sundhedsfaglig uddannelse, herunder vi-

den om god hygiejne. Uddannelsen blev oprettet på Fødselsstiftelsen omkring 1750, og der blev tilmeldt kvinder fra hele landet, inkl. Norge, Slesvig, Grønland og Færøerne. Her skulle der oplæres to 'læredøtre' for hvert stift, dvs. 24 elever om året. Uddannelsen varede ½ år og afsluttedes med en temmelig omfattende mundtlig eksamen. Nogle skulle betale 25 Rigsdaler for uddannelsen, mens andre fik fri undervisning. Uddannelsen var i begyndelsen forbeholdt gifte kvinder, der selv havde født, men i 1806 blev dette krav ophevet, så også ugifte kvinder kunne søge optagelse. Eleverne blev indskrevet i '*Protokol over Læredøtre eller de Fruentimmere fra Landet, som gives*

1806, *Protokol over Læredøtre*

1759, dåb i Rorup. Jordemoder Karen Jørgen Tambours 'af Allerslev'

Ophold paa Stiftelsen for enten frit eller mod Betaling at oplæres til Gjordemødre'. I 1899 skulle der uddannes 32 elever om året.

Jordemødre her fra området.

Den første jordemoder, vi kender her fra vores område, er **Karen Pedersdatter**. Hun boede med sin mand, Jørgen Tambour, i Kornerup, indtil de flyttede til Allerslev efter 1722. Her var hun jordemoder i hvert fald indtil 1759.

I Oeders Efterretninger fra 1771 er der nævnt en jordemoder, **Ane Ziers Andersens**, Kornerup. Hun var enke efter gårdmand Siger (Zier)

Andersen, som døde 1766, men hun kaldes fortsat 'Ane Zier Andersens'. De fik 6 børn, men kun en søn levede i 1771, hvor han er 'i skrædderlære'.

I samme efterretning er der en fortegnelse over enkerne under Ledreborg Gods, og her finder vi jordemoder **Ingeborg Mortensdatter**, Lejre. Ingeborg Mortensdatter var enke efter Peder Olsen, Svogerslev, men hun boede nu på aftægt i et hus hos sin datter og svigersøn, Ane Kirstine Pedersdatter og Jens Christensen i Gl. Lejre.

Jens Christensen var fæster af en gård, som dengang lå på Orehøjvej 7

Bodil Mathes	Gaardmands Luth. ligelæder	58	81 $\frac{1}{2}$	i.	25.	5. fald
Ane Zier Andersens	Gaardmands Luth. Jordemoder.	59.	1	4 $\frac{1}{2}$		1. fald
Maren Oes.	Enkemands Luth. opfodt af den	72.	3.	3.		4. fald

1771, Oeders efterretninger, Ane Ziers Andersens

Rasmus Jørgensens fubr -	Drømme -	Gronnu	18	1	3
Peder Offens fubr. Leire.	Goordmand.	Lysvæd	57	1	17
Ole Poulsen fubr -	Goordmand.	Lysvæd	70	2	8

1771, Oeders efterretninger: Ingeborg Mortensdatter, fhv. jordemoder

(nu Fredshøj, nr. 23). Han havde opført et hus i 1757 som aftægtsbolig for sin svigermor, men han beklagede sig voldsomt til godsforvalteren over, at han skulle betale den almindelige afgift for huset. *'Thi det var ham til alt for stoer Byrde i Tiiden at svare lige Huuspenge med en ordinair Huusmand, thi han boer icke selv i Huset men udi sin Gaard, og den Leie hand deraf aarligt faar er ikke højere end 10 Mk aarligt'*. Lige lidt hjalp det, og han måtte betale det samme som de andre husmænd, nemlig 4 Rigsdaler årligt.

21. marts 1785 blev der udbetalt 2 Rigsdaler til jordemoderen i Tjæreby, **Anne Kirstine Bredahl**, ifølge en *'Underdanigst Beregning Over de paa Syges og Rasendes Kuur og Forplegning, anvendte Bekostninger ved Ledreborg Grevskab'*, for at *'betjene husmand Anders Pedersens kone i Leire i haard Barnsnød'*. Fødslen gik godt, og pigen blev døbt Anne Marie.

Jordemoderen blev kaldt *'Madam Bredahl'*, da det var almindeligt at bruge *'Madam'* og mandens efter-

navn om jordemødrene. De blev regnet for lidt mere end de andre husmandskoner, eftersom de jo havde et erhverv og ofte var dem, der havde fæstet huset.

I 1791 udsendte *'Det kongelige danske Cancellie'* en forordning om, at man skulle benytte sig af den uddannede jordemoder, i stedet for at benytte sig af de sædvanlige kendte *'betroede koner'*. Det var nødvendigt med denne bestemmelse, for at den ansatte jordemoder kunne optjene en rimelig løn, og for at hun kunne få den nødvendige øvelse i at håndtere fødslerne. Barselskonerne gjorde imidlertid, som de plejede, og det var vanskeligt at få besat jordemoderstillingerne, indtil det i 1802 blev helt forbudt at bruge andre end den uddannede jordemoder.

Inger Olsdatter blev ansat som jordemoder 1806 i distriktet, som omfattede Allerslev, Kornerup, Gevninge og Herslev sogne. Hun var gift med Lars Olsen, men det var hende, der fik fæstebrev og fri husleje på et

Jordemoderhuset, Orehøjvej 10

nyopført hus i Gl. Lejre (Orehøjvej 10). Lars Olsen overtog fæstet efter sin kones død i 1826, nu på de almindelige betingelser for husmænd med betaling af huspenge, levering af hør og arbejdsdage til godset.

Jeg fandt en liste over de instrumenter, som Inger Olsen kunne have haft til sin rådighed: *et Aarelads-Etui, et Sølv-Rør, en Sølv-Naal, en Sax i Futteral og 2 Klyster-Piber*. Det var ikke meget, og når man så tænker på, at jordemoderen ofte blev tilkaldt i sidste øjeblik, og at al transport blev foretaget til fods eller med hestevogn, er det bemærkelsesværdigt, at praktisk talt ingen fødsler gik galt her. I årene 1823-1824 blev der tilsammen født i alt 145 børn i Inger Olsdatters distrikt, men der var kun ét tilfælde, hvor en kvinde døde i barselsseng. Det var en

kvinde fra Kornerup, hvis to nyfødte piger også døde.

De følgende tre jordemødre boede alle tre kun kort tid her i Gl. Lejre, formentlig i huset med Inger Olsens efterladte mand som indsidder.

Johanne Marie Larsdatter, kaldet '*Madam Nillebuch*', kom hertil som nyuddannet kort efter Inger Olsens død. Hun kom fra Roskilde, hvor hun var gift med strømpevæver Johan Nillebuch. Hun var her indtil 1828, hvorefter familien flyttede til København. I 1829 sad hun som enke der.

Hendes afløser blev **Anne Sophie Sigbjørnsdatter**, født i Norge og gift med en møllersvend på Falster. Deres søn, Henrik Friis Jacob Willum Holm, blev født her i sommeren 1828, men derefter flyttede familien til Stubbekøbing. Sønnen blev handelsuddannet, men rejste lidt rundt indtil 1865, hvor han vendte tilbage til egnen. Han søgte om forsørgelse her, mens han var indlagt, først på sygehuset og senere på arbejdsanstalten i Roskilde. Det blev efter nogen diskussion bevilget, og de næste år fyldte han meget i Osted-Allerslevs fattigkasses forhandlingsprotokol - indtil 1867, hvor man åbenbart havde fået

Rejse fra Hjøbenhavns til New York	65 Rdlr
Hjælp til, Udstyret og Spiseudgifter	5
Hjemme Rejse til Hjøbenhavns	64 Rdlr
Udstyret Rejse og Hjælp til Hjøbenhavns med blot	2
Hjemme Rejse til blot ved hans Udgang fra Hjø-	2
benhavns	32
Løntid til blot ved hans Udstyret til N. York	15
Summa 90 Rdlr.	

1867, udgifter til Amerika rejsen

nok af ham og besluttede at betale alle udgifter, hvis han rejste til New York! Han blev fulgt til Amerikabåden af en agent, som først fik sine udgifter refunderet, når han havde fået Henrik sikkert ombord!

Den næste jordemoder i Gl. Lejre blev her også kun i kort tid. Hun hed **Dine Lovise Sachau**, gift med skomager Jens Henrik Keilberg. Vi ved fra en lægdsrulle og kirkebogen, at familien var her 1829-1830, men derefter flyttede de til Gevninge, hvor hun virkede som distriktets jordemoder indtil ca. 1848. Huset i Gl. Lejre blev nu bortfæstet til Niels Pedersen, søn fra Orehøjvej nr. 20, og Lars Olsen flyttede til Kr. Såby.

Da distriktets jordemoder i Gevninge skulle afløses i 1848, var det gamle jordemoderhus i Gl. Lejre jo bortfæstet, og man besluttede, at der skulle bygges et nyt jordemoderhus her. En kommission blev nedsat, og man valgte, at der skulle afstyckes en lod

på 1½ skæpper (= ca 1000 m²) fra Gl. Kongsgaards jord på den anden side af Orehøjvej. Det var fæsteren af Gl. Kongsgaard, Niels Pedersen, bestemt ikke tilfreds med, men efter mange forhandlinger, hvor både godsforvaltningen, Amtsstuen og justitsministeriet var involveret, fik man en aftale i stand, hvor Niels Pedersen fik en kompensation for afgivelsen af jordstykket. Hele den sag varede over et år, så årelang sagsbehandling er ikke noget nyt. Til huset, nu Orehøjvej 17, hørte 1½ tønder land, som der skulle afregnes rug af, men jordemoderen var fri for afgifter og skatter.

Den ny jordemoder **Gunild Frandsen** boede her ved folketællingen 1850 med sit barn, mens manden, Poul Andersen, som var daglejer, formentlig arbejdede andetsteds.

I 1842 var man i sognerådet blevet

Jordemoderhuset, Orehøjvej 17

opmærksom på, at en jordlod på 1½ tønder land oprindeligt var udlagt som græsning for skolelæreren i Allerslev, men siden blevet tillagt jordemoderen i Lejre. Den var imidlertid ikke benyttet af hende i mange år, hvor hun jo boede i Gevninge, og derfor blev den nu atter tillagt skolelæreren. I stedet for denne lod havde Poul Andersen lejet en lod til græsning af 'Anders Tjener' i Blæsenborg, men da denne døde i 1855, blev lejekontrakten opsagt, fordi grevskabet selv ville benytte arealet. Jordemoderen havde imidlertid brug for en jordlod til græsning for en ko, der kunne give mælk til hendes lille barn. Hun skrev i sin fortvivlelse til greven om at måtte beholde jordstykket eller leje et andet hus med jord. *'Da jeg ved, at den høie Administration stedse er kommet den Trængende til Hjælp, give det mig ogsaa Haab om, at den vil overdrage mig indtil videre fornævnte Stykke Jord i Leire, hvorved Jeg og mit lille Barn ei vil være udsat for Trang og til at prøve Bondens Naade, indtil anden Lejlighed kan gives, at jeg maaske kunde være så lykkelig at faa et Huus med Jord i Leire i Fæste'*. For en gangs skyld lod greven sig ikke formilde, men opsigelsen blev fastholdt. Vi ved

ikke, om det lykkedes hende at leje et andet jordstykke, men familien klarede sig heldigvis.

Gunild Frandsen havde altid en pige boende, et eller to år ad gangen. Det kunne være en tjenestepige, en sy pige eller en logerende. Hun tog sig tilsyneladende godt af piger, der havde det svært. En af pigerne rejste hjem *'i sygdom'*, en anden fik et *'uægte'* barn, mens hun boede der, og en sy pige fik tjeneste, selvom hun havde en ufuldstændig skudsmålsbog. I 1855 antog hun en tjenestepige, Karen Marie Nielsdatter. Karen Marie var 32 år, og havde året før født en lille pige, som nu boede hos sin morfar i Kisserup. Hun kom efter nogen tid hos Gunild Frandsen i tjeneste på Ledreborg Gods for en meget ringe løn, fordi hun var *'noget fjottet'* og haltede (!). Efter et halvt år, hvor hun viste sig uegnet som tjenestepige der, kom hun tilbage i tjeneste hos jordemoderen.

En aften i høsten 1858 ville sønnen i huset, 13-årige Frantz Andreas, sammen med en jævnaldrende dreng i byen, *'gå hen og bade sig i en dam, strax udenfor byen'*. Da så de en afklædt kvinde ligge druknet i dammen. De hentede hjælp hos nogle naboer, som

gik og mejede i nærheden, og sammen fik de bragt hende ind og hjem til jordemoderhuset. I den efterfølgende politisag i Ledreborg Birk fremkom der intet, der kunne forklare, hvorfor pigen skulle have druknet sig. Hendes særk lå ved bredden, så måske ville hun bare have badet i dammen? Den omtalte dam kunne være en af de fiskedamme, der nu er helt tilgroede, men som ligger mellem Gl. Lejre og Ledreborg Allé, vest for Orehøjvej. Her var der altid frisk, rindende vand, og der var gravet bassiner ud til fiskedammene.

Jordemødre og læger brugte forskellige medikamenter for at lindre og hjælpe de fødende kvinder, men i et cirkulære fra 1861 forbydes lægerne at skrive recepter på et bestemt homøopatisk middel. Der var god kontrol med jordemødre og læger, og der kom mange cirkulærer angående hygiejne, medicin og udfyldning af skemaer om alle svangerskabers forløb, om alle fødsler og om dødfødte børn.

Gunild Frandsen havde været jordemoder her i 20 år, da hun døde i marts 1864, kun 50 år gammel. Poul Andersen giftede sig derefter med 'pige i Lejre', Ane Kirstine Nielsen,

De tilgroede fiskedamme i baggrunden

som var halvt så gammel som ham. De flyttede til Hvidesøhuset og senere til fattighuset i Allerslev, hvor han døde i 1881.

I foråret 1864 havde **Kirsten Mortensdatter** afsluttet sin jordemoderuddannelse og kunne ansættes som distriktsjordemoder efter Gunild Frandsen, som netop var død. Distriktet omfattede nu også Ny Glim, dvs. huse og gårde i Ledreborg Allé. Kirsten Mortensdatter var gift med træskomand Hans Christensen og kaldtes derfor '**Madam Christensen**'.

Jordemoderen fik efterhånden mere indflydelse i sognet angående fattighjælp, og hun kunne formidle levering af brændsel til syge og trængende i sognene. Hun fik sin betaling af sognerådet, og for en fødsel fik hun 3 Mark.

Hun fik også tilsyn med plejebørn, hvad der kunne være nødvendigt, for mange af disse børn fik en dårlig behandling, men med tilsyn blev forholdene noget bedre for børnene.

I alle år førte hun protokol over fødslerne, men hun havde åbenbart ikke helt styr på beboerne, for hun indskrev mange fejlagtige navne på mødrene. Det kan jo undre, når man tænker på, at hun havde boet og praktiseret her i 20 år i 1885, hvor disse få eksempler er fra:

- Frederikke Helms*, Ledreborg. Det korrekte navn var *Elise Cathrine Sophie Helms*. Frederikke Helms var en meget ældre kone i Herslev.

- Jakob Christensen og Marie Larsen*, Rorup. Det skulle være Jacob Kristensen og *Sidse Marie Pedersen*.

- Peter Hansen og Marie Jensen*, Herslev. Det skulle være Peder Hansen og *Birthe Marie Pedersen*

- Søren Jensen og Kirstine Petersen*, Lejre. Det skulle være Søren Klar-skov Jensen og *Karen Kirstine Rasmusen*

- Peter Svendsen og Kr. Marie Larsen*, Herslev. Det skulle være Peder Svendsen og *Karoline Marie Kristensen*

Madam Christensen praktiserede

indtil 1918, hvor hun fyldte 80 år, dvs. i 54 år. Det år blev der født 28 børn.

Den næste distriktsjordemoder var **Ellen Laursen**, som boede i 'kommunens jordemoderbolig' i Lejre Stationsby ved folketællingen 1925. Huset er murstenshuset ved vejkrydset Orehøjvej - Ledreborg Allé.

Beretninger om 'Madam Christensen'

Oluf Olsen, tømrer i Blæsenborg, barnebarn fra Mysselhøjgaard, (omkring 1870'erne) : *I den tid blev jordemoderen hentet med hest og vogn, som regel med 2 heste for. Når det nu var en mand, der ikke selv havde køretøj så kørte gerne den nærmeste gårdmand og sad manden i agestolen ved siden af kuskens, når de kørte ned efter jordemoderen. Når de så kom tilbage igen, så lå han på knæ bag i vognen med armene på agestolens kant. Jordemoderen var gerne godt pakket ind, med en stor paraply over sig. Hun havde i sin lange tid som jordemoder oplevet meget. Det kunne ske, at hun kom i hjem, hvor de ikke havde noget at svøbe barnet i; men hun havde så i hvert fald en gammel sæk og i den blev så den lille svøbt.*

Madam Christensen, ca. 1880

Køreturene var ikke altid behagelige. En gang på en tur til Særløse, der var megen sne og de kørte i kane, væltede de 3 gange. Den sidste gang væltede de ud i gadekæret i Særløse og jordemoderen blev helt gennemblødt. Da de kom til stedet fik hun først konens tøj på, medens hendes eget blev hængt til tørre ved kakkelovnen.

Dagny Gyldekærne Jensen, (Mysselhøjgaard, 1911-1918) fortæller: Jordemoder Madam Kristensen var en meget impulsiv og hjertelig person. En af de første dage, vi boede i byen, kom hun nær-

mest 'flyvende' derop, omfavnede os alle sammen og ønskede os velkommen og håbede, at hun stadig måtte komme og købe mælk der i gården, som hun altid havde gjort. Hun praktiserede da stadigvæk. Folk hentede hende med hest og vogn. Der var ikke mange telefoner dengang. Madam Kristensen var fra Skt. Jørgensbjerg, men talte fuldstændig sjællandsk dialekt, men ligesom bødkerkonen sagde hun 'De' til alle. Hun var veninde med den gamle grevinde, grev Knuds farmor, som sammen med komtesserne ofte kom gående ad stien til Gl. Lejre på visit hos madam Kristensen. Hun havde jo 'taget imod' alle grevbørnene. Madam Kristensen blev altid indbudt til byselskaberne og far og mor kom også hurtigt i den hvirvel, og der skulle jo gøres gengæld. Madam Kristensen var altid selvscreven, og efter maden kom hun ud i køkkenet og takkede mange gange. Hun var meget taknemmelig. Jeg har en enkelt gang drukket eftermiddagskaffe hos hende. Hun havde en masse vaser, nips, broderede puder osv. som var gaver fra kunder. De havde en søn, Kristian, som lærte tømrerprofessionen på Ledreborg og han blev arkitekt. Men han var også frimurer, og det græd hun over. Det var mystisk og syndigt, var hun bange for. Hans Kristensen var høstmand på Gl. Kongsgård, så længe han kunne, dengang skulle der meget mandskab til, og alle gik

med, uanset profession. Han var noget ældre end sin kone. De nåede at holde diamantbryllup, men da var Hans Kristensen sløj. Han blev nærmest slæbt ud på kroen, hvor beboerne holdt det for dem, og stablet op på en stol. Det var vist knap, han forstod, hvad der foregik. Han døde først af de to. Min søster havde været nede og se til Madam Kristensen, fordi hun havde været syg, og da bad hun så meget om en af mors hjemmelavede knaposte, men da min søster dagen efter kom derned, var hun død, trofast passet af Marie Søren Petersens. (forkortet af EN)

Og til slut et eksempel på, hvor drilagtige, kilderne kan være:

Madam Caspersen', Særløse

I protokollen over 'Optagne Læredøttre' 1820 fandt jeg Cathrine Mortensdatter, gift med landsbyslagter Peder Caspersen, Kr. Hyllinge. Jeg blev nysgerrig, for de forømtalte instrumenter var efterladt af 'Jordemoder Madam Caspersen' ved hendes død i 1835. Ved hendes begravelse står hun som 'Jordemoder Trine Olsdatter'. Nu begyndte det at blive lidt ind-

viklet, indtil jeg fandt en folketælling fra 1801 i Roskilde. Her står hun som 'Cathrine Olesdatter', datter af Ole Mortensen. Det var så forklaringen på, hvorfor hun kaldes Trine Olesdatter/ Cathrine Mortensdatter. Peder Caspersen boede i øvrigt på Orehøjgaard i Gl. Lejre i 1819, ved jeg fra en justitssag. I 1826 overtog han og Cathrine et hus i Særløse efter distriktslæge Rauchmaul. Efter Cathrines død i 1835 giftede han sig igen med en jordemoder, som også kom til at hedde 'Madam Caspersen'!

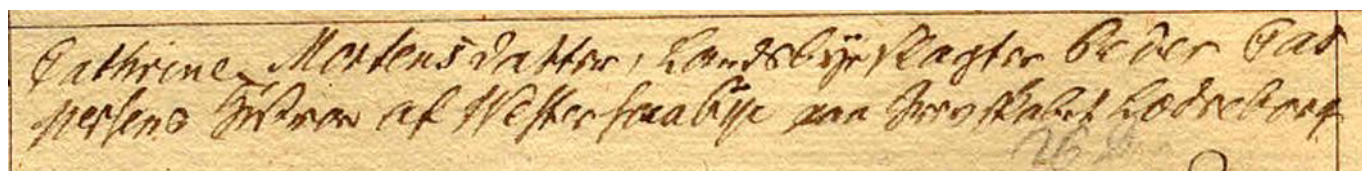
Kilder:

Arkivalieronline: protokol over 'Læredøtre', kirkebøger, folketællinger, Oeders Efterretninger, 1771: 'Oplysninger om ægtepar, enker og enkemænd', jordemoderprotokoller

Rigsarkivet: justitsprotokoller, politiprotokoller

Ledreborg Godsarkiv: korrespondance, regnskaber, fæstebreve, jordebøger

Lejre Lokalarkiv: Oluf Olsen, 1942: 'Hvem boede i Lejre for 70 år siden' og 'Dagny Gyldenkerne fortæller, 1974'

1820, Cathrine Mortensdatter

NYT FRA FORENINGERNE

LEJRE HISTORISKE FORENING

Formand: Hans Jørgen Lych Larsen, Lønspjæld 15, 4320 Lejre

E-mail: lychlarsen@hotmail.com

Hjemmeside: www.lejre-historiske-forening.dk

Kommende arrangementer

forhallen til museet.

Louise Liv Holm, natur - og kulturvejleder, Nationalparken Skjoldungernes Land, fortæller om sin måde at formidle sagn og myter på og om Jim Lyngvilds billeder fra Nationalmuseets Vikingeutstilling.

Mandag den 21. oktober 2019 kl. 19 i Felix

Rundvisning i Nationalmuseets vikingeutstilling (med Jim Lyngvilds billeder) ved en museumsinspektør, maks. 25 deltagere. Tilmelding til Hans Jørgen L. Larsen på lychlarsen@hotmail.com eller 51 94 88 67 senest den 23. oktober; pris: 140,- kr. pr deltager, betales inden rundvisningen.

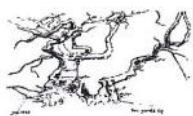
Torsdag den 31. oktober kl. 14 på Nationalmuseet. Vi mødes i

Lars Holten, direktør Sagnlandet, fortæller om halbyggeriet i Sagnlandet, og hvad de har lært af det. **Tirsdag den 28. januar 2020 kl. 19 uden for velkomstcentret, Sagnlandet**

Generalforsamling og efterfølgende foredrag ved **Morten Højsgaard, direktør for ROMU:** "Med andre øjne: Religions- og kulturmøder i Gl. Lejre". **Onsdag den 26. februar kl. 19 i Felix**

Kaare R. Skou og Hans Jørgen L. Larsen, Lejre: Besættelsen for 80 år siden - var nordmændene helte og vi danskere krystere?

Torsdag den 16. april kl. 19 i Felix

EGNSHISTORISK FORENING FOR HVALSØ

Formand: Bent Gottfredsen, tlf. 46492663, E.mail: kbgottfredsen@gmail.com

Hjemmeside: www.egnhistoriskforening-hvalsø.dk

Først og fremmest er foreningens hjemmeside blevet opdateret og moderniseret, så den nu fremtræder langt mere enkel og brugervenlig og også smukkere. Vi skal meget opfordre medlemmerne til at gå ind på den.

Foreningen har udtalt sig til kommunen og i pressen om de voldsomme byggeplaner i Abbetved. Se nærmere på hjemmesiden.

Vi har bistået Skoemagerkroen med oplysninger og med en rundvisning i nærområdet. Senere vil komme en artikel her i bladet om vejene omkring kroen.

Desuden har vi sammen med mange andre medvirket ved Århus Arkitektskoles kulturmiljøscreening i kommunen. Herom mere når resultatet foreligger.

Kommende arrangementer

Generalforsamling på Gundestedgård tirsdag den 18. februar. Indbydelse fremsendes.

Vi undersøger muligheden for en for-

årstur, der fokuserer på Kisserup, gerne med en lille vandretur ind til den store dæmning over Helligrenden.

Afviklede arrangementer

Søndag den 28. april var der sammen med ROMU arrangeret **vandretur i Elverdamsdalen** med rekordstor deltagelse. (Fortidsmindernes dag).

Tirsdag den 30 april holdtes sammen med TMV **Valborgaften på Tadre Mølle** med rekordstor deltagelse.

Søndag den 12. maj blev der sammen med Lejre-Arkæologiske Forening afholdt en **rundtur til jordfaste fortidsminder i Såby**.

Fredag den 17. maj var der **vandretur til den genskabte Tempelkrog**.

Onsdag den 14. august fejredes **Møllemaries fødselsdag** på Tadre Mølle sammen med TMV (se under TMV).

Alle de afholdte arrangementer er nærmere omtalt på hjemmesiden under arkiv, og her er også billeder.

BRAMSNÆS LOKALHISTORISKE FORENING

Formand: Bjarne Holm, E-mail: jeanbjarne@holm.mail.dk

<http://www.bramснаeslokalhistorie.dk>

Så er vi igen ved sommerens afslutning, og Lethrica skal på gaden, og med sommeren på hæld er jeg kommet til at tænke på de store gamle sommerhusområder i Ejby. De startede allerede lige efter krigen i området ved Olaf Kristiansensvej lige oven over Ejby Havn og bredte sig op i gennem halvtresserne og tresserne langs kysten og ind i de gamle gårde, Hedegården og Præstholmmsgård hvor så i halvfjerdserne parcelhusområderne kom til. Det medførte visse steder en blanding af parcelhuse og sommerhuse på samme veje. Andre steder lå sommerhusene op til parcelhusområderne, og det lå klemmt inde midt i det nuværende Ejby. Som andre steder gjorde udviklingen, at flere af sommerhusene blev brugt til helårs beboelse, andre stod mistrøstigt hen og ventede på bedre tider. Kun få blev brugt som sommerhuse, og af dem lå de fleste på strandsiden af Ejby Strandvej.

Men i begyndelsen af 00'erne blev Margrethevej og Lykkesvej gjort til

helårsbeboelse af kommunen,

Ideen var formodentlig at gøre flere af vejene inde i Ejby til helårsbeboelse, men desværre kom Christiansborg imellem. Man havde ikke fået lov, så de næste områder Kærvej og Hellesvej fik ikke lov til også at blive lavet til helårsbeboelse. Men efter ihærdigt lobbyarbejde fra grundejerforeningen er de to veje også ved at blive til helårsgrunde. Jeg tror også, det har undret mange, at mens der lå sommerhusgrunde midt inde i byen med vand, kloak, el, samt allerede asfalterede veje, omlagde man frugtbar landbrugsjord og lagde det i byzone.

Jeg har i alle årene siden de første omlægninger i 00'erne fulgt med og set, hvordan vejene langsomt har forandret sig fra lidt forsømte sommerhuse til nye pæne helårshuse med den forskel i husenes arkitektur, som Ejby har, og som jeg godt kan lide, nye huse og pænt restaurerede sommerhuse side om side. Det bliver spændende nu at følge den samme udvikling på Kærvej og Hellesvej og

måske senere på vejene på strandsiden.

Vores arbejde som historisk forening er nu at bevare historien om sommerhusene og deres udvikling gennem årene.

Generalforsamlingen afholdes onsdag den 26. februar kl. 19.30 i Sæby Gamle Skole med efterfølgende foredrag om de gamle gårde i Sæby.

FÆLLESARRANGEMENTER FOR DE TRE HISTORISKE FORENINGER PLUS LEJRE BIBLIOTEK OG ARKIV

Kommende arrangementer

Tirsdag den 5. november kl. 19 i Felix, Bygaden 20, Lejre, Hans Trier, Slagelse: Foredrag om **Den spanske Syge i Danmark og på Roskilde egnen.**

NB. Entré for medlemmer af de lokalhistoriske foreninger: 50,- kr., for ikke-medlemmer: 75,- kr. inkl. kaffe og kage.

Onsdag den 27. november kl. 19.30 på Hvalsø Bibliotek, Hans Jørgen L. Larsen, Lejre: Foredrag om **Kalmarunionen** i anledning af Foreningen Nordens 100-års jubilæum.

Onsdag den 29. april 2020 kl. 19.30 på Gundestedgård, Gundestedvej 40, Hvalsø, Flemming Damgård og Ellen Skjoldager Andersen: Foredrag om **kommunalreformen 1970.**

Afholdt arrangement:

Bygningspræmiering tirsdag den 28. maj

De historiske foreningers præmiering af Hallisgård trak mange gæster til. Blandt gæsterne var arkitekten, der opmålte gården i 1976, og tømmesteren, der restaurerede i 1987, samt tækkemanden, der har udført det sidste store tækkearbejde. Bent Gottfredsen holdt talen på foreningernes vegne for ejerne Finn og Hanne Eliassen. Herefter blev plaketten skruet på. Den er udformet af arkitekt Jens Fredslund.

LEJRE MUSEUMSFORENING

Formand: Philippe Bourbon, E-mail: philippebourbonparme@gmail.com

Skattejagt og arkæologisk værksted, udstilling af detektorfund og historiske sommervandring har været meget populære aktiviteter, der hele sommeren igennem har betydet rigtig mange besøgende til museet. Og så på Gl. Kongsgaard har besøgstallet været meget fint. Mange gæster har nydt en kop kaffe med dejlig kage til i Gl. Kongsgaards have efter vandreturen, så det flittige havehold har haft travlt med at brygge kaffe og bage.

Desuden har der været stor interesse for foredragene på Lejre Museum. Dette års foredragsrække er bygget op over temaet: **"Her blev Danmark født"** og fortsætter hen over vinteren med følgende titler:

Tirsdag den 12. nov. kl. 19-21:

Nærmere oplysninger side 51.

Tirsdag den 4. februar kl. 19-21:

Uppåkra, Skåne. Foredrag ved Lars Larsson.

Tirsdag den 10. marts kl. 19-21:

Lejre, Sjælland. Foredrag ved Tom Kristensen.

Foredragene er arrangeret af Lejre Museumsforening i samarbejde med Lejre Museum, ROMU.

Ved alle foredrag har museet åbent kl. 18-21. Billetter a 75 kr. købes på billetto.dk

Museumsforeningens sommerudflugt gik i år til det vestlige Skåne og sydlige Halland. Vi spiste udendørs på Krapperups cafe, slappede af i haven til Röstånga Gästis, en af Skånes ældste gæstgivergårde, hvor vi også spiste; nød udsigterne fra Rönnebergas Backe, hvor Holger Danske ligger begravet, fra Skånes største gravhøj, Dagshög, i Bjärre Härad, og fra Hovs Hallar. Borgeby gamle herregård, Barsebäcks lille kirke, monumentet i Kvidinge og Bosjö Kloster gav hver deres bidrag til en forståelse af Sveriges og Danmarks historie. Turen afsluttedes med en dejlig koncert i loen på Bosjö Kloster, en operagala i Carl von Linnés ånd.

På Dagshög

TADRE MØLLES VENNER

fmd: Bent Brun Larsen, E-mail: tadremoellesvenner@gmail.com

Hjemmeside: www.tadremoellesvenner.dk

"Siden sidst på Tadre Mølle"

Sæsonen på Tadre Mølle går på hæld i takt med, at efteråret vinder frem. I første del af sæsonen har der været ca. 6000 besøgende på møllen i form af enkeltgæster og bestilte omvisninger – indtil nu rigtig mange grupper, som tæller fra 12 personer til 50. Flere grupper har allerede booket i efteråret.

Møllevennerne har måttet ty til anskaffelse af festtelt for at have plads til de større grupper, og det har fungeret fint. Folk har hygget sig med kaffe og kage efter en fyldestgørende fortælling om livet på møllegården før i tiden og nu.

Af arrangementer har været afholdt

Påskeæg i lange baner

Markedsgøgl

Valborgaften, Krible-krable-dag med rekordstort fremmøde, ligesom påskeugens værksteder var populære hos mange børnefamilier.

Mange lagde vejen forbi Tadre på Dansk Mølledag i juni, og Kildemarkedet en uge senere har slået sin egen rekord – både med udbuddet af studeholdere og publikum. Vejret var perfekt markedsvej med høj sol, og mange slog sig ned på græsarealerne, når det kneb med pladsen i caféen. Mange blev hele dagen og nød de smukke områder.

Høslæt

Hele juli var der som sædvanligt åbent, hvilket mange benyttede sig af. Her arrangerer Roskilde Museum hvert år aktivitetsdag om søndagene. I år var der livlig aktivitet, da høet skulle høstes og sættes i "hæs" – de arbejdsomme høstfolk svingede leerne i mange timer, og det sidste hø blev lagt til tørre på indhegningerne og lignede lange "hø-køer". Vinterfoderet er hermed hjemme.

Der blev i år født 6 kalve, som hurtigt tog området i besiddelse, og "Brian" var kun 2 timer gammel, da han inviterede sin mor til fangeleg. Mølle-Maries fødselsdag (117 år) blev atter engang fejret med manér – i år stod underholdningen på PIA KLOSTER BAND. De fem livlige

Fang mig, mor

Pia Kloster Band

musikere holdt ud, selv om en kraftig byge krævede en ekstra pause. Et vel besøgt arrangement i den hyggelige møllehave.

Efteråret byder på Plantemarked i september og åbent alle dage i skolerne efterårsferie (se arrangements-liste sidst i bladet).

Sæsonen slutter med det årlige Julemarked første søndag i december.

TMV's årlige Generalforsamling finder sted tirsdag den 17. marts 2020 kl. 19, Østergade 1, Hvalsø

Tadre Mølle starter igen den 1. maj 2020 – på gensyn.

Uldent troldtøj på marked

ANNONCE:

TADRE MØLLES VENNER SØGER STADIG FLERE MEDLEMMER TIL ARBEJDSLUGENE.

DET ØGEDE BESØGSTAL KRÆVER MANGE HÆNDER I HAVE, MØLLE OG CAFÉ.

VÆR MED I ET GODT FÆLLESSKAB – HENVENDELSE:

tadremoellesvenner@gmail.com

For hurtig kommunikation og for at spare jeres foreninger for penge, send venligst jeres mailadresser til:

LHF: annilejre@email.dk

TMV: tadremoellesvenner@gmail.com

EHF: thsj@mail.dk

LMF: vivianus@post.tele.dk

BLF: blf.bramsnaes@live.dk

Næste deadline for bidrag er 1. marts 2020.

Bidrag modtages gerne efter aftale med redaktionsudvalget.

PROGRAM EFTERÅR, LEJRE MUSEUM OG TADRE MØLLE

TADRE MØLLE:

Oktober, efterårsferie, kl. 12-16

Lørdag den 12: Maleworkshop med Nationalpark Skjoldungernes Land

Søndag den 13: Store Bagedag

Mandag den 14: Store Bagedag

Tirsdag den 15: Uld- og filteværksted

Onsdag den 16: Æblemost - tag egne æbler og flasker med

Torsdag den 17: Uld- og filteværksted

Fredag den 18: Træværksted

Lørdag den 19: Træværksted

Søndag den 20: Skriveværksted

December

Søndag den 1. december: Julemarked, kl. 10-16

Alm. entré. 25 kr. for voksne. Børn og unge under 18 år: Gratis.

Tadre Mølle, Tadre Møllevej 23, Hvalsø

LEJRE MUSEUM:

Efterårsferie:

15.+16.+17. oktober, kl. 11-15. **Bliv detektorfører for en dag!**

Aldersgruppe 10-17 år. Mødested: Lejre Museum.

Medbring madpakke og drikke. I samarbejde med Nationalpark Skjoldungernes Land og en del af programrækken for pop up-udstillingen 'At gå med detektor - Suset fra fortiden'. Gratis. Tilmelding nødvendig via billetto.dk.

20. oktober, kl. 14-15 Særomvisning, Historien til debat: **Magten og dens boliger.**

Omviser Hans Jørgen Lych Larsen. Alm. entré.

29. oktober, kl. 19-21. Foredrag: **Detektorfund online – DIME**, af Andres Dobat.

En del af udstillingen "At gå med detektor - Suset fra fortiden". 75 kr. + billetgebyr.

Billetter købes på billetto.dk.

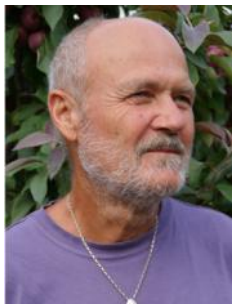
12. november, kl. 19-21. Foredrag ved Simon Nygaard på baggrund af ph.d.-projektet **"Poetry as Ritual in Pre-Christian Nordic Religion"**. I samarbejde med LMF. 75 kr. + billetgebyr. Billetter købes på billetto.dk

24. november, kl. 14-15. Særomvisning. Historien til debat: **Religion.** Omviser Hans Jørgen Lych Larsen. Alm. entré.

Lejre Museum, Orehøjvej 4b, 4320 Lejre. Almindelig entré voksne 50 kr.

LIDT MOLINOLOGI

DEN GAMLE TOLDKOP PÅ TADRE MØLLE

Af Bent Gottfredsen

Til alle tider har staterne haft brug for gode stabile indtægter, men jo længere vi går tilbage, des større problem udgjorde selve opkrævnin-gen, og da navnlig, hvis den skulle være retfærdig. En måde at gøre det på var at beskatte mølleren. Han skulle betale mølleskyld.

For bønderne var der mølletvang. F. ex. skulle Vester Såby bruge Øvre Tadre Mølle, Nørre Hvalsø Nedre Tadre Mølle og Kirke Hvalsø Dum-pedals Mølle.

Helt op til 1917 fik mølleren sin be-taling i korn. Han toldede af hver skæppe 1/18 (0,97 l) med sin told-kop. Denne skulle være af kobber.

For at sikre, at toldkopperne var kor-rekte, bestemte Chr. V i 1698, at hans monogram fremover skulle indstem-ples både i bunden og fire steder på randen af toldkopperne, sådan at møllerne ikke bare lige kunne banke dem lidt større. Mølleren skulle na-turligvis tage et strøget mål. Derfor hørte der også en strygepind til.

Mange møllere havde ord for tit at have svært ved at finde strygepinden, og de strøg derfor i stedet med deres runde hånd. Det gav lidt mere. Heraf kommer begrebet at være rundhån-

Tadre Møllens toldkop

det, selv om vi i dag opfatter det som det modsatte.

I det hele taget var tilliden til møllerne begrænset. De var anderledes. De hørte jo til sognets familier ligesom herremanden, præsten, degnen og kromanden, mens almindelige bønder bare var decimenter – tiendeydere. Møllerne var ofte velhavende. Nogle holdt privatlærerinder og sendte sønnerne på universitetet, men var de nu kommet ærligt til det? Det var svært for bonden at se, om det mel han fik hjem fra møllen, nu også svarede til 17/18 af det korn, man havde afleveret.

Almindelig misundelse spillede givetvis også en rolle.

Når møllen skulle takseres til mølleskyld, var der ingen ende på, hvor elendig den var, og der var aldrig vand nok. Alligevel lånte møllerne ofte penge ud – mod renter. Det gav godt.

Lokalt har vi et markant eksempel herpå. Da herremanden på Sonnerupgård Gods ville købe Skullerupholm Gods, lånte han pengene af sin egen fæstemøller på Dumpedalsmøllen ved Elverdamsåen.

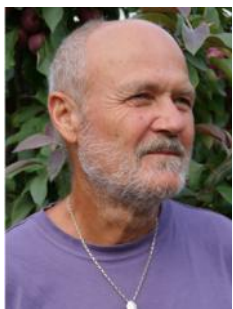
Chr. V's monogram samt årstallet for stemplingen

Kornet toldes

Hermed slutter serien Lidt molinologi. Den blev skrevet til Tadre Møllers Venner for Marie Hansens Fond af Bent Gottfredsen

NYT FRA DEN SELVEJENDE INSTITUTION TADRE MØLLE

Af Bent Gottfredsen

I sidste nummer af Lethrica kundgjorde vi med begejstring, at nu havde vi overtaget ejerskabet af Tadre Mølle pr. 31. 12. 2018, men ak, vi anede ikke, hvilke vanskeligheder der ventede forude. Det viste sig, at tinglysningen ikke kunne falde på plads, før vi havde fået nye og langt mere præcise og udførlige vedtægter. Det gik vi så i gang med. Det blev til en større og meget tidskrævende affære med advokatbistand og møder med kommunen, der i sidste instans skulle godkende dem. Når dette læses, skulle alt gerne være faldet på plads til alles tilfredshed.

Den frilagte møllerende blev straks stensat

Det støbte rør ses midt i billedet

På møllen er den rørlagte del af møllerenden fra vejen og langs møddingspladsen blevet frilagt og stensat. Vi synes, at resultatet er særdeles vellykket. Oprensningen af tilløbskanalerne til møllesøen er foretaget, ligesom al beplantning langs møllerenden og på øen i søen er fjernet, således at vi nu for første gang i mange årtier er i overensstemmelse med fredningskendelsen. I vinterens løb skal der planeres lidt mere på øen.

Øen ryddes

Så renses der op

Møllevennernes flittige håndværkere har lavet nyt hegn om vandhjulet, og så er de blevet færdige med hestestalden. Det var et stort arbejde, for den var i endnu ringere stand, end vi havde troet. Resultatet er meget flot. Desuden er arbejdet med el-installationerne i hele staldkomplekset afsluttet. Efter tilladelse fra museet vil hestestalden blive taget i brug i efteråret til en kunstudstilling, bl.a. med relationer til fuglelivet og møllen.

Når dette læses, vil der være blevet lagt nyt stråtag på østsiden af stalderne.

Den restaurerede hestestald

Hermed vil vi ved årets afslutning stå med en færdig restaureret Tadre Mølle.

Lethrica

Lethrica er tidsskrift og medlemsblad for de historiske foreninger i Bramsnæs, Hvalsø og Lejre samt Lejre Museumsforening og Tadre Mølles Venner. Arkiverne og museerne tilbydes en fast rubrik.

Lethrica betyder "Noget om Lejre", og bladet er en sammenlægning af Lejre Historiske Forenings blad *Lethrica* og *Nyt fra Egnshistorisk Forening* i Hvalsø.

Forsendelse: *Lethrica* tilsendes medlemmerne af de tre historiske foreninger, Lejre Museumsforening og Tadre Mølles Venner samt lokalarkiverne.

Ved **manglende levering** rettes henvendelse til de respektive foreninger:

LHF: Anni Larsen,

tlf. 46480725,

annilejre@email.dk

EHF: Ole Theill Knudsen,

Tlf. 22808664

ole@gundested-camping.dk

BLF: Bjarne Holm

jeanbjarne@holm.mail.dk

LMF: Vivian Møller

vivianus@post.tele.dk

TMV: Connie Olsen

tadremoellesvenner@gmail.com

Redaktionsudvalg:

Bent Gottfredsen, Bjarne Holm, Hans Jørgen Lych Larsen, Karin Gottfredsen, Lilli Budtz

Redaktion og layout:

Thyra Johannesen

thsj@mail.dk

FORENINGERNES KOMMENDE ARRANGEMENTER

Mandag den 21. oktober 2019 kl. 19 i Felix

Louise Liv Holm: sagn og myter (LHF)

Torsdag den 31. oktober kl. 14 på Nationalmuseet

Rundvisning i vikingedstillingen (LHF)

Tirsdag den 5. november kl. 19 i Felix

Hans Trier: Den spanske Syge (LHF, EHF, BLF, LB/A)

Tirsdag den 12. november, kl. 19-21 på Lejre Museum

Simon Nygaard: "Poetry as Ritual" (LMF, LM)

Onsdag den 27. november kl. 19.30 på Hvalsø Bibliotek

Hans Jørgen L. Larsen: Kalmarunionen (LHF, EHF, BLF, LB/A)

Tirsdag den 28. januar 2020 kl. 19, Sagnlandet

Lars Holten: halbyggeriet (LHF)

Tirsdag den 4. februar kl. 19-21 på Lejre Museum

Lars Larsson: Uppåkra, Skåne (LMF, LM)

Tirsdag den 18. februar på Gundestedgård

Generalforsamling med foredrag (EHF)

Onsdag den 26. februar kl. 19 i Felix

Generalforsamling med foredrag (LHF)

Onsdag d. 26. februar kl. 19.30 i Sæby Gamle Skole

Generalforsamling med foredrag (BLF)

Tirsdag den 10. marts kl. 19-21 på Lejre Museum

Tom Kristensen: Lejre, Sjælland (LMF, LM)

Tirsdag den 17. marts 2020 kl. 19, Østergade 1, Hvalsø

Generalforsamling (TMV)

Torsdag den 16. april kl. 19 i Felix

Kaare R. Skou og Hans Jørgen L. Larsen: Besættelsen for 80 år siden (LHF)

Onsdag den 29. april kl. 19.30 på Gundestedgård

Flemming Damgård og Ellen Skjoldager Andersen: Kommunalreformen 1970 (LHF, EHF, BLF, LB/A)